

قورئان و نأاره لئاسی

ئاماده کردی
سەرروه رحمان

بێدایه‌وه‌ی زانستی
دکتێر زاننا محمد

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

قورئان و
زانست

5

الکتاب

قورئان و ئاژه ئناسی

زنجیره‌ی قورئان و زانست (۵)

قورئان و ئاژه‌ئناسی

ئاماده‌کردنی

سه‌روه‌ر چه‌سه‌ن

پیداچوونه‌وه‌ی زانستی و پیشه‌کی

د. زانا حمید محمود

به‌کالۆریۆس له‌پزیشکی و نه‌شته‌رگه‌ری فیتیرنه‌ری

دبلۆمی بالا له‌ ورده‌زینده‌زانی گه‌ردیی

پیداچوونه‌وه‌ی زمانه‌وانی

م. محمد شریف صالح

به‌کالۆریۆسی زمانی کوردی

مافی له چاپدانه وهی پارێزراوه بو نوسینگهی تهفسیر

ناوی کتیب به کوردی: قورئان و ئاژه ئناسی
 ئامـاده کردنی: سهروهه حهسهه
 پێداچونه وهی زانستی: د. زانا حمید محمود
 پێداچونه وهی زمانه وانی: م. محمد شریف صالح
 بلاوکردنـه وهی: نوسینگهی تهفسیر بو بلاوکردنه وهه و راگه باندن/
 ههولێر
 نهخشه سازی ناوه وه: جمعه صدیق کاکه
 خـه ت: نهوزاد کۆبی
 بهرگ: أمین مخلص
 نۆره و سالی چاپ: یه که م ۱۴۳۲ ک - ۲۰۱۱ ز
 تـیراژ: ۱۵۰۰ دانه

له بهر ئۆه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان ژماره ی سییاردنی (۱۳۲۰) سالی ۲۰۱۱ پێدراوه

 بو بلاوکردنه وهه و راگه باندن
 ههولێر - شهقامی دادگا - ژێر نونئی شیرین پلاص
 ت: ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۳۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۳۸
 مۆبایل: ۰۷۷۰ ۱۳۸ ۷۲ ۹۱ - ۰۷۵۰ ۴۶۰ ۵۱ ۲۲
 tafseeroffice@yahoo.com
 tafseeroffice@maktoob.com
 altafseer@hotmail.com

ئاومرۇك

- پېشەكى ۷
- پۆلى ئاژەلەن (پۆلىنى ئاژەلەن) ۹
- سوودەكانى مەرۇمالات ۱۳
- جۆرەكانى مالات ۱۷
- بەدېھتەنى سەگ ۱۹
- پەنگى مانگاگە ۲۱
- جەستەى ئەسپ ۲۳
- مېش ۲۵
- مالى جالجالئوكە ۲۶
- وشتى ۲۸
- سەرپىنى ئاژەل پېش گياندەرچوونى ۳۱
- گۆشتى مردارەوہ بوو و خوین ۳۲
- گۆشتى بەراز ۳۳
- ئاژەلى خنكاو ۳۳
- ئەو ئاژەلەى بەئازار و لېدان مردار دەبېتەوہ ۳۴
- ئەو ئاژەلەى لە شوپىنكى بەرزەوہ دەكەوېتە خوارەوہ ۳۵
- ئەو ئاژەلەى بە شوقى ئاژەلېكى تر مردار دەبېتەوہ ۳۶
- ئەو ئاژەلەى دېندەى كېوى پەلامارى دابېت و لىى خواردېت ۳۶
- بەزەبى بە ئاژەلەندا ۳۸
- زمانى ئاژەلەن ۴۰
- ئاژەلەنىش وەك مەزگەل و نەتەوہى جياوازيان ھەيە ۴۳
- بەرھەمەتەنى شېرى مالات لەنيوان گۆگىاي ھەرسكراو و خویندا ۴۵
- ھەنگ ۴۷
- ماسى ۵۰
- ئەو ئاژەلە و مېروانەى لەقورئاندا ناويان ھاتوہ ۵۲
- (۱) وشتى (الإبل - Camel) ۵۶

بە ناوی خۆی بەخشندە ی میهرەبان

پیشه‌کی

بەقەلەمی د. زانا حمید محمود

بەدیھێنان و هینانە کایە ی ژیان لە نەبوونەوه بۆ بوون و لە نادیارەوه بۆ
دەرکەوتن، لەسەر زەوی یان لە هەر شوێنێکی ئەم گەردوونەدا بێت،
لەخۆیدا ئیعجازێکی بێ هاوتای خۆی گەورەیه، جا لە سادەترین
زیندەوهری تاك خانەییەدا بێت یان لە زیندەوهرە بالا و خانە
راسته قینه ییەکاندا بێت.

لە کاتی کەدا لێکۆڵینه‌وه و نیشاندانی لایەنە سەر سوپهینه‌ره‌کانی ناو
جیهانی ئاژەل و بالنده‌کان پانتاییه‌کی گەورە لە زانستی راسته‌قینه‌دا
داگیرده‌کات، لە هه‌مان کاتدا گەورەیی و دەسه‌لاتی خۆی تاك و ته‌نیا
لەخودی ئەو گیانه‌وه‌رانه‌دا نیشان دەدات... هه‌بوونی چه‌ندین پێکهاته و
ئەندام و فرمانی سەر سوپهینه‌ری ئەو گیانه‌وه‌رانه (بەخودی مرقیشه‌وه)
بەته‌واوی بیرێ مرقشی سەرقال کردووه، ته‌نانه‌ت تائیس‌تاش زانست
لە به‌رامبەر بەشیکی زۆری ئەندام و فرمانه‌کانی لەشی گیانه‌وه‌راندا
دەسته‌وسان وەستاو و بە سەدان و هه‌زاران توێژینه‌وه‌ی زیاتریان
پێویسته‌ بۆئه‌وه‌ی نه‌پێنیه‌کانیان ئاشکرا بکری‌ت، که بێگومان جار لە دوا‌ی
جاریش گەورەیی خۆی بە دەسه‌لات دووپات ده‌که‌نه‌وه.

به‌وپێیه‌ی سه‌رچاوه‌کانی ئایینی ئیسلام له‌ قورئان و سوننه‌ت ژماره‌یه‌کی زۆریان له‌و ئاماژه‌ ئیعجازیانه‌ له‌خۆگرتوه‌، له‌و سۆنگه‌یه‌وه‌ نووسین و وه‌رگێڕان و پوونکردنه‌وه‌ی بابته‌ و کتیب و ئه‌و وانانه‌ی له‌باره‌ی ئیعجازه‌ زانستییه‌کانی قورئان و سوننه‌ت به‌ زمانی شیرینی کوردی ده‌خړینه‌ به‌رده‌ستی خوینه‌ری کورد، سوودیکی گه‌وره‌ ده‌گه‌یه‌نن و ئاستی زانستی خوینه‌ران به‌رزده‌که‌نه‌وه‌.

ئاماده‌کردنی کتیبی (قورئان و پوه‌کناسی)ش له‌لایه‌ن به‌رێز "م. سه‌روه‌ر سه‌ن" ده‌و پانتاییه‌کی گه‌وره‌ی بابته‌کانی ئیعجازی زانستی له‌ قورئاندا، به‌شیوه‌یه‌کی جوان و پوون و به‌پشت به‌ستن به‌ سه‌رچاوه‌ زانستییه‌کان، له‌خۆگرتوه‌. ئومێد ده‌که‌م خوای گه‌وره‌ پاداشتی ماندوبوونی ئاماده‌کار بداته‌وه‌ و خوینه‌ری کوردیشی لی به‌هره‌مه‌ند بکات. به‌هيوای سه‌رکه‌وتنی ئاماده‌کار و ئاماده‌کردنی به‌ره‌می زیاتر له‌م بابته‌انه‌دا.

د.زانا حمید محمود

به‌کالۆریۆس له‌ پزیشکی و نه‌شته‌رگه‌ری فیتیرنه‌ری

دبلۆمی بالا له‌ ورده‌زینده‌زانی گه‌ردیی

سلێمانی ۲۰۱۱/ ۱ / ۱۲

پۆلی ئاژه لان (پۆلینی ئاژه لان)

قورئانی پیروژ پۆلینکردن و دابه شکردنی ئاژه لانی بۆ چه ند به شیك ئاماژه پێداوه . خوای مه زن ده فه رمویت: ﴿وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّن مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنِهِۦ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَىٰ رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ النور/ ٤٥، واته: خوا هه موو زینده وه ریکی له ئاوێکی تایبه ت دروستکردوه، جا هه یانه له سه ر سکی ده پوات، هه شیانه له سه ر دوو قاچ ده پوات، هه روه ها هه یانه له سه ر چوار پی ده پوات، خوا هه رچی بویت دروستیده کات، به راستی خوا ده سه لاتی به سه ر هه موو شتیکدا هه یه .

یان ده فه رمویت: ﴿وَمِمَّن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا ظَلِرٌ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَّا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ﴾ الانعام/ ٣٨، واته: هه چ زینده وه ر و گیانه به ریک نییه به سه ر زه ویدا پوات و هه چ بالنده یه ک به باله کانی بفریت و نه وانیش ئوممه ت و گه لیک نه بن وه ک ئیوه (دانیابن) هه چ شتیك نییه پشت گویمان خستبیت له کتیبه (تایبه تییه که ی لوح المحفوظ) دا، له وه ودوا هه ره موو نه وانه بۆلای په روه ردگاریان کۆده کرینه وه .

زانای بایۆلۆجی ئەمریکی "Artur L. Koch" له زانکۆی (ئیندیانا) له کتیبی (The bacteria; Their origin, structure. Function and antibiosis" دوای وردبوونه وه له سیسته می ئالۆز و پر ورده کاری

ئەزىم و پىرۆتىنە تايىبە تىيەكان و ژمارەى بيشومارىان لە تاكە خانەيەكدا،
تەنھا يەك بىرۆكە بە بىرى مەوقىكى ژىردا دىت (دەربارەى دروستبوونى
ژيان) كە ھەرگىز ناكىت ئەو ھەموو پىكوپىكى و سىستەمە نايابە ھەر
لەخۆو و بەپىكەوت بەدەياتىت، ئىتر لە ھەر ژىنگەيەكدا بىت و ھەر
شەرقەو لىكدانەو ھەيەكى فیزیایی و كیمیایی بۆ بكرىت و چەندیش كاتى
خایاندییت.

لەپاستیدا دوو بىركردنەو ھى جیاواز دەربارەى سەرھەلدانى ژيانى مەوقە و
زىندەو ھەران (بە تاك خانەكانىشەو) ھەيە: يەكەمیان ئەو ھەيە كە خەوای
گەورە ژيانى مەوقە و زىندەو ھەرانى بەو ھەموو ئالۆزى و وردەكارىيەو ھەسەر
زەوى ئافرانندو، كە ھەريەكەيان خەسلەت و تايىبەتەندى و زىندەچالاكى
تايىبەت بەخۆيان ھەيە و بەھىچ شەيەيەك جۆرىكى سەرەخۆ لەجۆرىكى
ترى جیاواز لەخۆيەو دروستنەبوو.

بۆچوونى دوو ھەم پىيوایە ژمارەيەك كارلنىكى كیمیایی ھەپەمەكى
دوايەك پەويانداو و دووپاتبوونەتەو، تا لەكۆتايیدا خانەيەكى زىندووى
لى بەرھەمەتو.

لێرەدا وردبوونەو ھەيەك پىويستە، ئەگەر زۆربوون و گەشەى تاكەخانە
چالاكبوونى ھاوكاتى ھەزاران ئەزىمى پىويست بىت، ئەوا بەدلىيەو
پەودانى پىكەوتىكى لەوجۆرە (كە بۆچوونى دوو ھەم بانگەشەى بۆ دەكات)،
ئەستەمىكى زۆر دوورە.

بوون و گەردوون ملەكەچى پىساگەلێكن كە زاتىكى مەزن و بەدەسەلات
ئافرانندوونى، ئەويش (اللە)يە، ئەو خەوایە لەتوانايدە ژمارەى زۆر و
زەوئەندەى زىندەو ھەران، بەو ھەموو شەيە و قەبارە و تايىبەتەندىيە
جیاوازانەو، بەدەيھىت.

تاكه سیستمك له به‌ناو یاسای ڕێكه‌وتدا بوونی هه‌بێت، ژماره‌یه‌کی ئیگجار زۆری دووپاتبوونه‌وه‌یه که بۆ دروستبوونی یه‌که‌م خانه‌ی زیندوو پێویسته، دواتریش هه‌ر به‌ڕێكه‌وت گه‌شه بکات و گه‌وره ببێت و بازدانی تێدا پوویدات و شیوه‌ی جیاوازی لێوه پێکبێت، ئه‌مه له‌کاتێکدا که بۆ هه‌ریه‌ک له‌ خه‌سله‌ته‌کانی خانه‌ ملیۆنان کارلێکی کیمیایی و کاریگه‌ری نیشانه و پریزبوونی کۆده‌کان و دابه‌شبوونی خانه‌کان (له‌ فره‌خانه‌کاندا) پێویستن... بۆیه ده‌بێت ئه‌وه‌وه‌موو گۆڕانکارییه ورد و پڕ یاسایانه له‌ ڕێكه‌وتدا کۆببنه‌وه و ئه‌وه‌ش له‌ ئه‌سته‌م ئه‌سته‌متره و ئه‌قلی ژیر و هۆشیار ڕێكه‌وتی که‌پ و کوێر په‌ته‌کاته‌وه و دڵنیاiane بوونی به‌ده‌یه‌نه‌ری توانا (الله) په‌سه‌ند ده‌کات."

شانیشینی ئاژەلان چەندین جۆری تێدايه، هه‌يانه له‌سه‌ر سکی ده‌پوات وه‌ک خشۆکه‌کان و هه‌يشه له‌سه‌ر دوو پێ ده‌پوات وه‌ک مَرَوْف. له‌وجۆره‌ش که له‌سه‌ر چوار پێ ده‌پوات وه‌ک زۆربه‌ی ئاژەلان... خه‌لک ديمه‌نی جوڵه‌ی ئاژەلانیان بينیوه و هه‌يچ سه‌رسامییان به‌رامبه‌ری نه‌بووه، به‌لام زانایانی سه‌رقال به‌ بواری زینده‌وه‌رزانی، له‌دوای پشکنین و سه‌رنجدان و شیکارییه‌وه، ده‌رئاسا‌کانی به‌ده‌یه‌نان و وردیی دروستکردن ده‌بینین، که هه‌ر جۆره هاوکاری گونجانیان له‌گه‌ڵ بژێویی و ژيانياندا ده‌سته‌به‌ر ده‌که‌ن. خوای مه‌زن ده‌فه‌رمووت: ﴿وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ (الجاثية/۴)، واته: له‌ دروستکردنی ئێوه‌دا، هه‌روه‌ها له‌وه‌موو زینده‌وه‌ره جۆراوجۆره‌نی که له‌سه‌ر زه‌وی و ژێر زه‌وی و ناو ئاو‌دا هه‌ن و بلاویان ده‌کاته‌وه به‌لگه و نیشانه هه‌ن له‌سه‌ر ده‌سه‌لاتی خوا بۆ که‌سانێک که دڵنیان و باوه‌ری دامه‌زراویان هه‌یه.

زانايانى زىندەۋەرزانى لەپىي لىكۆلئىنەۋەى ژيانى كۆمەلەيتى
ئاۋەلئەۋە، سا لەۋانەى لەسەر زەۋى دەجولئىن، يان بەئاسماندا دەفەين،
ياخود لە ئاۋدا مەلەدەكەن، بۆيان دەرکەوتوۋە كە ئەۋانئىش گەل و ھۆز و
نەتەۋەگەلىكەن و پەيوەندى توندوتۆل و پتەو پىكئانەۋە دەبەستىت،
شىۋازى ژيان و چالاكئيان جىۋازى نىيە لەگەل نەۋەى مەۋقە كە سەر زەۋى
ئاۋەدان دەكەنەۋە.

زانايانى زىندەۋەرزانى و تويكارىي دانراۋى زۆريان ھەيە و ئەۋ زانيارى و
پاستىيانە لەخۆدەگرن كە لەبارەى سىستىمى ھەر جۆرىك لە شانئىنى
ئاۋەلئەۋە پىيگەيشتوون، بەجۆرىكى ئەۋتۆ كە ھىچ گومان و دوۋدلىيەك
ناھىلئەۋە لەسەر ئەۋەى ئاۋەلئىش نەتەۋەگەلىكى ۋەك مەۋقە، لەدۆخى
شەپ و ئاشتيدان، ھەول بۆ بەدەستخستنى خۆراك دەدەن، چاۋدېرى بېچوۋ
و لاۋازەكان دەكەن، ھەروەھا پەنا بۆ فەل و تەلەكە دەبەن بۆ زالبوون
بەسەر ناپەھەتى و مەترسىيەكاندا. وىراي ھەلئىزاردنى سىروشتىك بۆخۆيان
كە لەگەل پىكھاتە و ژىنگەكەياندا گونجاۋ بىت.

سووده‌گانی مه‌رومالات

ده‌رباره‌ی به‌دیه‌تانی ئاژده‌لان و زینده‌وه‌ران، هه‌روه‌ها ئه‌و ئامانجانه‌ی له‌پیتاویاندا به‌دیه‌تیراون، خوای گه‌وره‌ له‌ په‌رتوکه‌ پێ ده‌رئاساکه‌یدا ده‌فه‌رمویت: ﴿وَالْأَنْعَمَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ۚ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرْجَوْنَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ۚ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا شِقَ الْأَنْفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَوْفٌ رَّحِيمٌ﴾ النحل/۵-۷، واته: مالاتی دروستکردووه‌ بۆ خزمه‌تی ئێوه، (له‌ خوری و موو و پێستیان جوژه‌ها پۆشاک و پایه‌خ دروستده‌که‌ن) که گه‌رمیتان پێده‌به‌خشیت (له‌ سه‌رما و سۆله‌دا)، هه‌روه‌ها جوژه‌ها سوودی تری لێوه‌رده‌گرن له‌ شیر و گوشته‌که‌یشی ده‌خۆن. که‌ له‌ ئێواره‌دا مالاته‌کان ده‌هیننه‌وه‌ (به‌ تیری و شیره‌وه‌)، له‌ به‌ره‌به‌یانه‌کانیشدا که‌ له‌ مال ده‌ریانده‌که‌ن، دیمه‌نیکی جوانتان بۆ ده‌نوینن. هه‌ندی‌که‌ له‌و مالاته‌نه‌ بار و که‌لوپه‌لی سه‌نگینتان هه‌لده‌گرن بۆ ولات و شوینی‌که‌ ئێوه‌ دوا‌ی زه‌حمه‌ت و ماندوبوونی‌کی زۆر نه‌بیت پێی نه‌ده‌گه‌یشتن. به‌پراستی په‌روه‌ردگارتان زاتیکی زۆر به‌سۆز و میهره‌بانه‌.

یان ده‌فه‌رمویت: ﴿وَمِنَ الْإِنْعَامِ حُمُولَةٌ وَفَرَشٌ ۖ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوتَ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾ الأنعام/۱۴۲، واته: (هه‌ر خوا) هه‌ندی‌که‌ له‌ مالاتی بۆ ئێوه‌ پامه‌یناوه‌ که‌ بۆ باربردن به‌کاریان ده‌هینن (له‌ خوری و مووی هه‌ندی‌کی تریان) فه‌رش و پایه‌خ دروستده‌که‌ن و بۆ

سواریش هه ندیکی تریان به کارده هینن، ده بخۆن له و پزق و پۆزییه ی که خوا پیی به خشیوون، نه که ن شوین هه نگا و (نه خشه و پلانه کانی) شهیتان بکه ون، چونکه به راستی نه و دوزمنیکی ناشکرای ئیوه یه .

هه روه ها په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَا اَثَقَا وَمَتَّعَا اِلَىٰ حِينٍ﴾ النحل/ ۸۰، واته: هه ر خوايه (که هه موو شتیکی بۆ په خساندوون تا مال و خانوو به ره دروست بکه ن) ماله کانتانی بۆ کردوون به هۆی ئارامگرتن و هه وانه وه و له پیست و مووی مالایش ده توانن شوین و جیگا بۆخۆتان بسازینن، پاشان له کاتی کۆچتاندا به ئاسانی بیگۆیزنه وه، له کاتی نیشته جی بوونتاندا به ئاسانی هه لی بدن و له خوری و کولک و مووه که ی، ده توانن که لوپه ل و شتومه ک بۆخۆتان دروستبکه ن و تا ماوه یه ک سوودیان لیوه ربگرن.

﴿وَإِنَّ لَكُم فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً لِّتُنْقِضُوا بِمَا فِي بُطُونِهِمْ مِّنْ بَيْنِ قَرْبٍ وَدَمٍ لِّبَنَاءٍ خَالِصًا سَابِقًا لِلْشَّرِيبِ﴾ النحل/ ۶۶، واته: به راستی له بوونی مالات و (زینده وه رانی جورا و جۆردا) په ند و ئامۆزگاری هه یه بۆتان و جیگای سه رنج و تیپامانه، له نیوان نه و شتانه ی که له سکیاندا هه یه، له گژوگیای هه رسکرا و خویندا شیریکی پاک و بیگهر د و خۆش و به تام به ره م ده هیئت بۆ نه وانه ی ده یخۆنه وه .

﴿وَإِنَّ لَكُم فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً لِّتُنْقِضُوا بِمَا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَفَعٌ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ ﴿١١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾ المؤمنون/ ۲۰-۲۱، واته: به راستی به دیهاتنی مالایش جیگای سه رنج و په نده بۆتان (که وردبینه وه و

به ديهيټنەري جوانكار بناسن) جا له وهی که له سکیاندا به دیدیت (مه به ست شیره) ده رخواستان ده دهین و زۆر که لکی تری بۆتان ههیه (له پێستیان، له خوری و موویان... هتد) ههروه ها لیشیان دهخۆن. له سه ر پشتی هه ندیک لهو گیاندارانه ش هه لده گیرین و له سه ر که شتییه کانیش.

﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَى الْفَالِكِ تَحْمَلُونُ﴾ غافر/ ۷۹-۸۱، واته: هه ر خوايه که مالاتی بۆ ئیوه رامه یئاوه تا هه ندیکی بۆ سواری به کاربه یتن و هه ندیکیشی بۆ خۆراك سوودی ئی وه ریگرن. ههروه ها سوودی زۆری تریان ده ست ده که ویت لهو مالاتانه دا، بۆئوهی به سواری ئه وانه بگه نه ئه و شوینانه ی نیازتان له دلدایه بیگه نی و کاروباری خۆتان ئه نجام بدن، جا به سواری ئه و ولاخانه و که شتیش هه لده گیرین.

ئو ئایه ته پیرۆزانه ئاماژه به وه ده ده ن که مالات له چه ندین پوه وه سوودیان بۆ مڕۆژه هه یه، له وانه:

به ره مه یینانی شیر: ﴿تُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا﴾.

به ره مه یینانی گوشت: ﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾.

به کاره یینانی له کاردا: ﴿وَتَحْمِلُ أُنْفَالَكُمْ﴾.

ههروه ها کۆمه له سوودیکی تر: له دروستکردنی کولک و پۆشاک و پێست و موودا... هتد. ﴿وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا﴾، ﴿وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثْنَا وَمِئَةً إِلَىٰ حِينٍ﴾.

ئەو پوانەى باسکران لە سوودگەلى ئاژەلان، زانستى بەروبومى ئاژەلى
 کردووێتیه ئامانجىكى سەرەكى، زانایانى پسیپۆرى ئەم بوارە ئەوپەرى
 كۆشش بۆدەستەبەرکردن و زیادکردنى ئەو بەرھەم و سوودانە دەكەن.
 دواجار زانست و یكچووى قورئانە لەو بەكارھێنانەدا كە لە ئایەتە
 پیروژەكاندا پوون كراونەتەو.

جوړه کانی مالات

خوای گه وړه ده فەرمویت: ﴿تَمَنِّيَ أَزْوَاجٌ مِّنَ الصَّانِئِينَ مِنِّي وَمِنَ الصَّانِئِينَ مَنِّي﴾^۱ ائشینی قل ۱۱۳ اَلَّذَکَرَيْنِ حَرَّمَ اَمْرَ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اَسْتَمَلْتُ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ نَبُوْنِي بَعْلِي اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۱۳﴾ وَمِنَ الْاِبِلِ اَثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اَثْنَيْنِ قُلْ اَلَّذَکَرَيْنِ حَرَّمَ اَمْرَ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اَسْتَمَلْتُ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ اِذْ وَصَّيْکُمْ اَللّٰهُ بِهٰذَا فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرٰی عَلٰی اَللّٰهِ کَذِبًا لِّیُضِلَّ الْاِنْسَانَ بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ اَللّٰهَ لَا یَهْدِی الْقَوْمَ الْفٰلِغِیْنَ ﴿۱۱۴﴾ الانعام/۱۴۳-۱۴۴، واتە: (خوای گه وړه) هه شت جووت مالاتی (بو خزمه تی مړوفه دروستکردوه) له مهر جووتیک و له بزنیش جووتیک (نه ی موحه ممه د (ﷺ) به و نه فامانه بلی که هر له خوایانه وه شت حه رام ده که ن) نایا خواردنی گوشتی نیره کانی حه رام کردوه یان مییه کانیان نه وه ی که له سکی مییه کاندایه یه؟ نه گه ر ئیوه راست ده که ن و به لگه یه کی زانستیتان هیه، بۆمان پوون بکه نه وه؟! هه روه ها له وشر جووتیک و له په شه ولاخیش جووتیک، (دووباره پتییان) بلی: نایا خواردنی گوشتی نیره کانی حه رام کردوه یان مییه کانی، یان نه وه ی که له سکی مییه کاندایه یه؟! یاخود ئیوه (وا دیاره) شایه ت بوون و له وئ بوون کاتیک خوا بریاری به و جوړه ی بۆدان؟! جا ئیتر کی له وه سته مکارتره که درؤی به دهم خواوه هه لبه ستووه تا به بی زانست خه لکی سه رلیشیواو بکات، به پراستی خوا هیدایه تی ده سته ی سته مکاران نادات.

له م دوو نایه ته پیروژه دا خوای مه زن ئاژە لانی به هه شت جووت دیاری کردوه، واتە: چوار کۆمه له، که هه ر کۆمه له یه کیان له نیرو می

پیکدین، چوار کۆمه له کەش بریتین له: مەپ، بزێ، و شتر و مانگا (پەشە و لاخ).

هەر و هە ئێ و دوو ئایەتە باس لە بیباوە پان دەکات کە هەندێک جۆریان تاکێ ئاژەلێ حەرام دەکەن بەبێ بەلگەیەکی دروست و پەسەند، ئەمەش بەلگەی نەزانی و نەفامییانە.

یەکیەک لە پۆلێنەکانی ئەو مەپ و مالانانە لە زانستی زیندە وەرزانیدا بەمجۆرەیه:

۱. پۆلی و شتر: کە و شتری یەک کۆپار و دوو کۆپار دەگرێتەو.

۲. پۆلی مانگا (پەشە و لاخ): کە کۆمەلێک ئاژەلێ زۆر دەگرێتەو کە لە هەموو جیهاندا بلالون.

پۆلی پەشە و لاخ: مانگا و گامیش و ئەم جۆرانە دەگرێتەو.

۳. مەپ و مالانەکان لەپێشەوێ ئاژەلانی تردان لەپووی زەوێ نەندەیی سوودەکانیانەو. قورئان ئەمە ی تۆمارکردووە و زانستیش سەلماندوویەتی. ئەمە مەپ و مالانە کە لەقورئانی پیرۆزدا باسکراون، زانستی نوێ هاتوو تاکو ناوێ پۆک و بەشەکانی بەدیار بخت... کە سێک تەئەممولی تێدا بکات ناتوانیت نەئیت: پاکو بیگەر دی بۆ ئەوخوایە ئەم هۆکارە ی بۆ بەگە پخستین گەرچی توانامان نەبوو بۆی (سُبْحَنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ).

به ديهينانی سهگ

خوای گه وره له قورئانی پیرۆزدا دهفه رمویت: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوْنَهُ فَشَئِلُ الْكَلْبِ إِنْ تَحِمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مِثْلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (الأعراف/ ۱۷۶)، واته: خو نه گهر بمانووستایه ئه وه به و ئایهت و فه رمانانه به رزمان ده کرده وه، به لام ئه و خوی چه سپان به زه وییه وه و (دهستی کرد به دونیا په رستی و) شوین ئاره زووی خوی که وت، جا نموونه ی (ئه و جوړه که سانه) وه کو نموونه ی سهگ وایه نه گهر ده ری بکه یت و پیایدا هه لبشاخییت هه ناسه برکئییه تی (زمان ده رده کیشییت)، یاخود نه گهر وازی لیبهینیت ئه و هه هه ناسه برکئییه تی، ئه وه نموونه ی ئه و که سانه یه که ئایه ته کانی ئیمه یان به درۆ زانیوه و بره وایان پیی نه بووه، که وابوو ئه م جوړه به سه رهاتانه بگپه ره وه بۆنه وه ی (دابچله کین و) بیربکه نه وه.

له م ئایه ته پیرۆزه دا زانیارییه ک ده رباره ی سهگ هاتووه که دوا ی چواره سه ده له دابه زینی ئایه ته که ئینجا ده ره نجامه زانستییه کان ده ربانخست و ئاشکرایان کرد.

زانستی نوێ له م دوا دوا ییانه دا ئاشکرایکرد که سهگ ئاره قه پژیینی نییه جگه له که میک نه بیته له بنی پیدای، ئه مهش به س نییه بۆ دابه زاندنی پله ی گهرمی له شی. دیاره که کاری ئاره قه پژیینه کان (به دهردانی ئاره ق) پله ی

گەرمی پووی دەرەووی زیندەوەرە که لە گەل ژینگە ی دەورو بەری دە سازینیت.

لە بەرئەو یە سەگ، بە هۆی ئەو ی وە ک ئاژە لانی تر ئارە قە پزینی تەواوی نییە، لە پئی دەرکی شانی زمان یە وە بە هە ناسە بپکی پلە ی گەرمی لە شیی دادە بە زینیت، بە هۆی هە ناسە بپکی یە وە زۆرترین پووی بەری بۆ شایی دەم و زمانی بەرکە و تە ی هە وە دە بن. شایانی باسە سەگ ئە و کارە دە کات، لە پشوو دا بی یان لە کاتی ماندوو بوونیدا.

پهنگی مانگاکه

له سوره تی (البقرة) دا چیرۆکی ئه و مانگایه دهخوینینه وه که خوای مهزن فهرمانی به نهته وهی موسا (سهلامی خوای لیبیت) ده دا سهری بپن... له چیرۆکه که دا و له میانهی گفتوگۆی نیوان موسا و نهته وه کهیدا باس له پهنگه کهشی دهکریت.

خوای مهزن له سه زمانی موسا پیغه مبه ر (سهلامی خوای لیبیت) ده فهرمویت: ﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ﴾ (البقرة/ ۶۹، واته: وتیان: داوا له پهروه ردگارت بکه بزانین پهنگی چۆنه؟ موسا وتی: بیگومان خوا ده فهرمویت: ئه و مانگایه مانگایه کی پهنگ زهردی (تۆخه!!)، ته ماشاکارانێ دلخۆش دهکات.

هر له سه زمانی (موسا) وه به نهته وه کهشی ده فهرمویت: ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْإِنِّ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ (البقرة/ ۷۱، واته: موسا وتی: به پرستی خوا ده فهرمویت: ئه وه مانگایه که هیشتا پانه هینراوه زهوی بکیلیت و جووت بکات، ئاودییری کشتوکالیش ناکات، هیچ نهنگی نییه و یه که پهنگه و هیچ پهله یه کی تیدا نییه. ئه وسایه وتیان: ئا ئیستا ئیتر هه والی

پاستەقینهت پیداین، (ئیتەر دواى هەول و کۆششیکى زۆر بە دەستیان هینا و سەریان بپى، هەرچەندە خەرىک بوو ئەو کارەش نەکن.

یەکیک لە پایە پەسەندەکان لە پزیشکی فیتیرنەریدا ئەوەیە: "باشترین و چاکترین مانگا ئەوەیە کە پەنگەکەى زۆر زەرد و بیگەرد بێت، پەنگەکەى بیگەرد بێت و سەلامەتى ددانەکانیش تەندروستى مانگاکن."

هەروەها لە نیشانەکانى جۆرچاکى و باشییەکەى تۆز هەستاندنیەتى لە جى پێیەکانیەو لەکاتى پێکردنیدا، ئەوەش بە کاریگەریی هیز و توندییەو. کار و ماندوویەتیشى نەبینیبێت لە کیلانى زەوى و کارە کشتوکالییەکاندا.

زانستی نوێ ئاشکرایکرد: "پەنگى زەرد لە ئایەتە کەدا دەلالەتى تایبەتى هەیه، پوون بوو ئەوە کە بۆ بینینی پەنگى زەرد پێویست بە هیزی هاوینە ناکات، واتە: بەبێ ماندووبوونى چاو، هەر خۆی پاستەوخۆ لەسەر تۆرەى چاو کۆدەبێتەو. لەکاتیکدا کە مەسەلە کە جیاواز دەبێت (بۆنموونە بۆ پەنگى سوور) هاوینەى چاو پێویستی بە هیز و توانایی هەیه بۆ بینینی پەنگى سوور.

ئەمە وەهامان لێدەکات لەو ئایەتەى قورئانى پێرۆز تیبگەین کە ئاماژە بە پەنگى زەرد دەدات (بەدیاریکراوى پەنگى زەرد): ﴿صَفَرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسْرُ النَّظِيرِ﴾.

جەستەى ئەسپ

لەم دواواییانەدا زانستی نوێ دووپاتیكردهوه: لەپێناو هەلبژاردنی چاکیتی و پەسەنیتی ئەسپ، پێویستە پشکنینی پۆلەتیی بۆ بکریت، کۆلەکەى ئەو پشکنینەش ئەوەیە ئەسپەکە ناچاربکریت تا ماوێەک غاریدات و لەکاتی ڕاکردن و غارغارینیدا چاودێرى بکریت.

ئەم کارە بۆ زانینی سەلامەتی ئەندامەکانی جەستەى ئەسپەکە بەسوودە، وێڕای پێ و قاچەکانی و هەمناھەنگییان لەگەڵ بەشەکانی تری لەشیدا. لەپاش غارغارین و ڕاکردنەکە لێدانی دلی ئەسپەکە دەگیریت لەگەڵ پشکنینی لاقەکانی، ئەوەش بە مەبەستی زانینی ڕادەى توانایی بۆ پۆیشتن و ڕاکردن و غاردان.

هەر ئەوەیە کە قورئانی پیرۆز لە چیرۆکی سولهیمان پێغەمبەر (سەلامی خۆی لێبێت) ئاماژەى پێداوە. سولهیمان پێغەمبەر پشکنینی بۆ ئەو ئەسپانە کرد کە بۆ یەکەمین جار پیشانی دران، ئەو فەرمانی کرد ناچاری ڕاکردن و پۆیشتن بکرین تا دوورترین دوری، لەدوای لەچاو ونبوونیان داوای کرد یەکسەر بۆ هەمان جێگا بگێڕدرێنەوه.

دوای ئەوەى ئەسپەکان گەیشتنەوه جی، پشکنینی خۆی بەرهەکانیانی کرد بۆ زانینی لێدانی دلیان، پاشان پوانییە لاقەکان و پێیەکان تاكو لەدوای ئەو جۆلە زۆرەیانەوه حال و کاریگەر بوونیان بزانی. ئەو زانیارییانە لەم ئایەتە پیرۆزەدا پوون و ئاشکران، خۆای گەورە دەفەرمویت: ﴿إِذْ عَرَضَ

عَلَيْهِ بِالْعَنِيِّ الصَّفِيفَتُ الْحَيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَقًّا
تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوْهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ ص/۳۱-

۳۳، واته: کاتیك ده‌مه وئیواره ئه‌و ئه‌سپه چاكانه‌ی بۆ غه‌زا ئاماده‌کرا‌بوون
هینانیا‌ن و له‌پیش چا‌ویدا نمایشکران. ئینجا وتی: من هه‌میشه‌ حه‌ز
له‌مجۆره‌ کارانه‌ ده‌که‌م و گرنگیدان به‌م ئه‌سپانه‌ به‌خیر ده‌زانم، له‌گه‌ل
ئه‌وه‌شدا نابیت بینه‌هۆی ئه‌وه‌ی له‌ یادی په‌روه‌ردگارم بیتاگام بکه‌ن و
یادی فه‌رامۆش بکه‌م، ئه‌سپه‌کان غاریان کرد تا له‌چاو ونبوون. له‌وه‌ودوا
سوله‌یمان فه‌رمانیدا بیانگیڕنه‌وه‌ و که‌ گه‌رانه‌وه‌ بۆلای ده‌ستی به‌ پان و
ملیاندای ده‌هینا.

به‌مجۆره‌ ده‌بینین وه‌سفی ورد و زانستی و پشکنینی پزشکی
فتیئرنه‌ری سه‌لمینه‌ری ئه‌و زانیاریانه‌ ده‌بن که‌ له‌ قورئانی پی‌رۆزدا
ئاماژه‌یان پێدراوه‌.

میش

خوای گه ورده ده فره مویت: ﴿۷۲﴾ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاَسْتَمِعُوْا
 لَهُۥٓ اِنَّ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَيَخْلُقُوْا ذُبَابًا وَلَوْ اَجْتَمَعُوْا لَهُۥٓ وَاِنْ
 يَسْأَلُوْهُمْ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوْهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّلِبُ وَالْمَطْلُوْبُ ﴿۷۳﴾
 الحج/۷۳، واته: ئه ی خه لکینه! نمونه یه ک هینراوه ته وه چاک گوئی بو
 بگرن! به راستی نه وانه ی له جیاتی خوا هانا و هاواریان لیده کهن، هه رگیز
 ناتوانن تاکه میشیك دروست بکهن، هه رچه نده بو ئه و کاره کوبینه وه، و
 نه گه ر میشه که شتیکیان لی بفرینیت ناتوانن پیی بزائن و لئی بسه ننه وه،
 له راستیدا هه م بته کان لاواز و هیج لینه هاتوون، هه م میشه کهش لاواز و
 بییه نه .

لیکۆله رانی زانستی میرووه کان دۆزیا نه وه که میش لیکه پرژینی زۆر
 ده وله مه ند به لیکى هه یه و ته نها به وه ی میشه که خواردنیک ده خوات زۆر
 به خیرایی و یه کسه ر بریکی زۆر لیکى به سه ردا ده پرژیت و ده سته جی بو
 مادده یه کی تر ده یگوریت، هه ر بۆیه کاتیک میش خواردنیکمان لی بیات و
 به مانه ویت لئی بسه نینه وه، هه رگیز ناتوانن.

مالی جالجالوکه

خوای گه وره ده فەر مویت: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ أَخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أُولَئِكَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ العنكبوت/ ۴۱، واته: نمونه ی نه وانه ی جگه له خوای گه وره که سانیکی تر ده که نه پشتیوانی خوایان، وهک نمونه ی جالجالوکه یه وایه که مالتیک بو خوای سازیکات (به مه رجیک) نابودترین و لاوازترین مال مالی جالجالوکه یه، نه گهر سه رنجی بدهن و لیبی تیبگهن.

له نایه ته که دا هاتوو له لاوازترین مال (بیت العنكبوت) نه که (خیط العنكبوت)، واته مالی جالجالوکه یه نه که پایه لی جالجالوکه، چونکه ده زوو (یان پایه لی) جالجالوکه (وهک نه وهی له زانستدا سه لمینراوه) به هیزتره له ده زوویه کی ره قی له ناسن دروستکراو که هه مان نه ستووری و دریزی هه بیته به چوار نه وهنده، بویه لاوازییه که له مالی جالجالوکه دایه نه که پایه له که ی.

مالی جالجالوکه شوینگه ی تیاچوون و کوژرانه بو نه هله که ی، هه ره له دوا ی جوتبوون (تلقیح) مییه که نیره ده کوژیته، هه لبه ته نه گهر له دهستی پانه کات، هه روه ها بیچوه کانیش نه گهر له دهستی پانه که ن هه ره له دوا ی هه له نینان (فقس) یه که سه ره ده یانخوات. به راستی مالی جالجالوکه جوانترین په وانبیژترین نمونه ی زانستییه بو خراپی شوینگه و به دی سه ره نجام.

له گۆفاری (Kosmos) ی ئه لمانی له شوباتی ۱۹۸۴ دا و تاریکی زانستی (له راستیدا دۆزینه وه یه کی زانستی) ده رباره ی جالجالۆکه بلاو کراوه ته وه، تیایدا هاتووه: پسیپۆره کان ئاشکرایانکرد که مییه ی جالجالۆکه هه لده ستیت به ته نینی توپی جالجالۆکه یی و نیره ئه م کاره ئه نجام نادات. قورئانی پیروزی ش زۆر پیش زانست باسی ئه م راستیه ی کردووه، وه ک له ئایه ته که دا هاتووه: ﴿...كَمَثَلِ الْغَنَكَبُوتِ اَتَّخَذَتْ يَتًا...﴾.

وشه ی (الغنکبوت) بۆ نیره و مییه ی جالجالۆکه ش هه ر به هه مان شیوه به کار دیت، به لام له ئایه ته که دا باس له مییه ی جالجالۆکه کراوه که به کاره که هه لده ستیت، ئه مه ش به به کاره ی نانی (تاء التانیث) (که ئاشکرایه له زمانی عه ره بیدا بۆ په گه زی می به کار دیت) و له وشه ی (اَتَّخَذَتْ) دا دیاره .

له گه ل ئه وه ی له زمانی عه ره بیدا و له کاتی قسه کردن ده رباره ی پۆلیک زینده وهر به گشتی و بۆ پوو نکر د نه وه ی یه کێک له سیفه ت یان نه ریه ته کانی ئه و پۆله ده سه ته واژه ی نیر به کار دیت، ئه مه ش واته قسه لیکردن یان وه سفی پۆله که به گشتگیری به (التانیث) واته به می (وه ک له ئایه ته که دا دیاره) ته نها و ته نها بۆ پیویستی یان جیا کرد نه وه و هه لاویرد نه . که واته له مه فهومی وشه ی (اَتَّخَذَتْ) دا ده رده که ویت که نیره ی جالجالۆکه توپ ناتهنیت، به لکو مییه ئه و کاره ده کات.

کۆتایی ئایه ته که به ده سه ته واژه ی (لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ) دیت، وه ک ئاماژه به وه ی ئه م زانیارییه له دواییدا زانست ئاشکرای ده کات... ئاشکرایشه ئه م نه یینییه بایۆلۆژیانه له م دوادواییانه دا زانرا.

وشتەر

خوای مه زن ده فه رمویت: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾
 الغاشية/ ۱۷، واته: ئایا سهرنجی وشتەر نادهن چۆن دروستکراوه.
 کاتیک سهرنجی پیکهاتهی جهستهی وشتەر ده دریت، به پراستی جینگای
 سهرسامی و تیرامانه و به پراستیش مه زنی پهروهردگار له به دیهینانیدا
 دهرده که ویت له وه موو نایابی به دیهینانهی له له شی ئه مه ئاژه له دا
 به دیهیناوه.

وشتەر به وه ناسراوه که ئارامگره و بهرگهی کاری ناپه حهت ده گریت و
 ده توانیت ماوهی دووری بیابان به پیت و بهرگهی برسیتی و تینویتی
 ده گریت، به لام بهرگهی سهرمای زۆری زستان ناگریت.

وشتەر ده توانیت بۆ ماوهیهکی زۆر به بی خواردنه وهی ئاو، ماوهی دوور
 به پیت، له وه هۆکارانهی واده کهن وشتەر ئه و خهسلهتهی هه بیت، ئه مانه ن:

۱. وشتەر ده توانیت پلهی گهرمی له شی خوی بگوریت و ده توانیت
 به شیوهیهکی سهرنجپراکیش بهرگهی بیناوپی بگریت. له که شه گهرمه کاندای
 له ژیر بارودوخی کارکردنی زۆردا زۆربهی ئاژه لان زۆرینهی ئه و ئاوهی له
 له شیاندایه له پیتی ده رکردنی ئاره قه وه ده یکه نه دهره وهی له شیان، بۆ
 پاریزگاریکردنی پلهی گهرمی له شیان، به لام وشتەر له جیاتی ئه مه به پوژ
 گهرمی ده مژیت و به شه ودا خوی لی پرزگار ده کات.

۲. گەرمى لەشى دەگۆرپىت لە (۹۳ - ۱۰۴ پلەى فەھرەنايت) لەدواى نيوەپۆ... ئەوەش بۆ دابەزاندنى پلەى گەرمى لەشى پيويستى بە دەردانى ھەندىك ئارەق ھەيە، بەلام بە برىكى زۆر كەمتر وەك لە ئاژەلاى تر.

۳. كاتىك وشتەر لەپۆژدا قورساى ھەلدەگرىت، دەبىت برىكى زۆر لەئارەق و شى و ن بكات، مەزۇ بەشىوھەكى سروشتى ۱۰٪ى كىشەكەى لەكانى گەرمى زۆردا وندەكات، بەلام وشتەر ۲۰٪ى كىشەكەى وندەكات بەبىئەوھى ھىچ لە ھىز و تواناى كەم بكات.

۴. خواى گەورە جوړىكى تايبەتى خويى بەم ئاژەلە بەخشیوھ، بەوھى كە ھەندىك لە شلەكەى لە پىرەوھەكانى خويىدا كەم دەكات، كە بۆماوھى چەند پۆژىكى بەكلەدوايىەك ئاوەخواتەوھ.

خويى مەزۇ و ئاژەلەكانى تر بەبى ئاوەجوړىكيان لىدەت كە ناپەھەت لە سوپى خويىدا دابەش بىن، بەلام خەو كە سوورەكانى خويى وشتەر ھىلكەيىن و برىك لە سۆديۆم و پۆتاسيۆميان تىدايە و بەوھش لەو مەترسيە بەدوور دەبىت.

لە مەسەلە و پىكھاتنە سەرسوڤھىنەرەكانى ترى بەدەھىنانى وشتەر، كەمىكى، ئەمانەن:

قاچەكانى وشتەر بە سمىكى ئىسفنەنجى كۆتاييان دىت كە لە پۆيشتن بەسەر لىمدا يارمەتى دەدات. ھەر لەشىوھى ئەوانەش دوان لەسەر ئەژئۆكانى پەلەكانى پىشەوھى و دوانىش لەسەر پانەكانى و يەك دانەى گەورە لە ژىرەوھى سنگىدا ھەن.

وشتەر ددانى بەھىز و پووك و قورگ و لايەكانى دەمى بەشانەى داپۆشەرى ئەستوور داپۆشراون كە خواردنى زىر كاريان تىناكات، وەك دىك و پووەكە دىكاويە زىرەكانى بىابان.

چەند برژانگیک لە دەوری چاوەکانی و شتر هەن کە وەک تۆرێک لە دژی وردە خۆل پارێزگاری لە چاوەکانی دەکەن. ئەگەر لە کاتی پۆیشتنی بە بیاباندا گەردەلول و تەپوئۆز هەلیگرت... لە هەمانکاتدا دەتوانیت لەم تۆرە یەشەوێ ببنیت، چونکە وەک مڕۆ لە کاتی تەپوئۆزدا چاوەکانی داناخات.

هەروەها لوتی یارمەتی دەدات بۆ ژیاڵی لە بیاباندا، چونکە لە کاتی گەردەلولەکاندا بۆ ئەوەی خۆل نەچیتە نۆیەوێ دەروازەکانیان دادەخات... ئەگەر تینوی بوو، دەتوانیت ئاوی سوێر بخواتەوێ بەبێ ئەوەی زیانی پێبگات.

کۆئەندامەکانیشی خێرا هەست بە باروێخە ناھەموارەکان دەکەن و خۆیاڵی لە گەل پادینن، گورچیلە بەرێژەیی دەردانی میزکەم دەکاتەوێ، هەروەها پلە ی گەرمی لەشی و پێستەکی لە کاتی تینویتییدا دادەبەزینیت تا کو بەهەلمبوونی ئاوی لە شیدا کەم ببیتەوێ.

سه برپینی نازهل پیش گیانده رچوونی

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا
أَهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ، وَالْمُنْخَفَقَةُ وَالْمَوْفُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا
مَا ذَكَّنْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْنَقُوا بِأَلْزَلٍ ذَلِكُمْ فِسْقٌ﴾

المائدة/۳، واته: گوشتی مرداره وه بوو، خوین و گوشتی به راز لیتان حه رام
کراوه، هه روه ها نه و مالاته ش که سه رده برپدین و ناوی جگه له خوای
له سه رده بریت، مالاتی خنکاویش، نه وه ش که به نازار و لیدان
مردارده بیته وه، نه وه ش که له شوینیکی به رز به رده بیته وه، یان ده که ویته
ناو بیریکه وه و مردار ده بیته وه، نه و مالاته ش که به شوقی مالاتیکی تر
مردار بوو بیته وه، نه وانه ش که دپنده ی کتوی په لاماری دابن و لئی
خواردن، مه گه فریای چه قو که وتبن، هه روه ها نه و مالاته نه ی که له
شوینی تاییه تیدا بو بته کان سه رده برپدین، نه وانه ش هه ر حه رامن.

له خواره وه حکمه تی سه برپین و حه رامکردنی نه و جورانه باس
ده که ین که له نایه ته پیروزه که دا نامارده ی پیدراوه، له ژیر پوشنایی نه و
زانایاریانه ی زانستی نوی پئیگه یشته وه.

گوشتی مردارهوه بوو و خوین

گوشتی مردارهوه بوو کۆگایه که بۆ میکروپ و نه خوشیه کوشنده کان...
 ئایا نه گەر گرامیک خوین یان گرامیک گوشت له شوینیکی دیار و ئاشکرادا
 دابننن و بمانه ویت دوی سی یان چوار کاتژمیری تر به کاری بینن، هیچ
 زیانیکی ده بێت؟

به دانیاییه وه زیانیکی گه وره بهر به کارهینه ره که ی ده که ویت. له وانه یه
 میکروبی نه خوشی له پئی چه قۆ به کارهاتوو ده که وه بۆ خوینه که
 گوێزاییته وه، یان له پئی هه واری ده ورو به ریه وه. نه گەر ژماره یه ک میکروپ
 به هه ر پێگایه ک بۆ خوینه که ی گوازان ه وه، نه و هه ر تاکه میکروپیک
 به شیوه یه کی نه ندازه یی هه موو نیو کاتژمیریک چهند هیند ده بێته وه، هه ر
 میکروپیک ده بێته دوان و... خو نه گەر واماندانا هه زار میکروپ بۆ نه و یه ک
 گرام خوینه گوازان ه ته وه، نه و دوی نیو کاتژمیر ده بێته دوو هه زار، دوی
 کاتژمیریک ده بنه چوار هه زار و پاش کاتژمیر و نیو یک ده بنه هه شت هه زار و
 پاشان ژماره یان زیاده کات بۆ شانزه هه زار، دوی تپه رپوونی دوو
 کاتژمیر، پاش سی کاتژمیریش ژماره ی میکروپه کان ده بنه شه ست و چوار
 هه زار که به ته وای نه و گرام خوینه داگیر ده که ن. نه مه سه ره پای نه و
 پاستیه ی که هه ندیک له جۆره کانی به کتیا وه ک به کتیا چیلکه ییه کان
 (زۆبه شیان مه ترسیدارن) زۆر خیراتر له م نمونه یه له خویندا گه شه ده که ن.
 نه وه ش زانراوه خوینی ئاژه له که پاسته وخۆ دوی مردار بوونه وه ی
 ژماره یه کی زۆر میکروبی تیده چیت (له بهر نه وه ی لاشه ی ئاژه له که به رگری
 نامینیت) و به وه ش پیس و زهره رمه ند ده بێت بۆ ته ندروستی مرۆف، نه گەر
 خواردیه وه، یاخود له جیگایه ک هه لی بگریت و دواتر بیخواته وه.

گۆشتى بەراز

مىكرۇبىيەك ھەيە بەناۋى (يەرسىنا) كە لە گۆشتى بەرازدا ھەيە و لە پەلەي گەرمى نۆر نزمدا (۴۰-۵۰ پەلەي پەتى) دەژى. نۆربەي ئەوروپىيەكان گىرفتارى ئەم مىكرۇبەن. نۆرىنەي توشبوانىش بە نەخۇشىيەكانى بىرپەي پىشت و جومگەكان ھۆكارى نەخۇشىيەكانيان ئەم مىكرۇبەيە.

لېكۆلىنەۋەكان دەريانخستۋە ئەم بەكتىريە لە ئاۋ و نۆربەي خواردنەكاندا ھەيە، بەلام كاتىك مەۋقە دەيخوات بە ئەندازەي ئەم بەكتىريەي لە دەمى بەرازدايە بە ھىزىيە، چۈنكە دەمى بەراز ئىنگەيەكى نۆر گونجاۋە بۆگەشەكردنى ئەم بەكتىريە.

بەراز بە پەنسلين و دژە زىندەگىيەكان (المضادات الحيوية) نۆر چارەسەر دەكرىت، لەگەل ئەۋەشدا ھەر ھەلگىرى ئەم بەكتىريە... پۆژ لەدۋاي پۆژىش نەخۇشى زىاتر لە نەخۇشىيانە دەدۆزىتەۋە كە ھۆكارەكانيان خواردنى گۆشتى بەرازە و لەپىشتىردا نەزانرابوون.

ئاژەلى خىنكاۋ

لەم دۋايانەدا پەيۋەندى نىۋان ئەم نەخۇشىيانەي ئاژەلى خىنكاۋ ھەلگىرىتەي لەگەل تەندروستى مەۋقەدا دۆزىيەۋە. بەدريژايى ژيانى ئاژەلەكە دىۋارى پىخۆلە ئەستۋورەي ئاژەل ۋەك بەرپەستىك كاردەكات لەبەردەم گۈيژانەۋەي مىكرۇب لە پىخۆلەۋە (كە پاشەپۆي تىدایە) بۆ لەشى ئاژەل و خۈيەكەي. دىۋارى ناۋەۋەي ئەم پىخۆلانە ناھىلن مىكرۇب بۆ لەشى

ئاژەلەكە بگويزرئتەو، ھەرەك لەناو بۆرييە خوئنەكاندا ديوارىكى تر ھەيە ناھيائيت ميكروب بۆ خوئنى ئاژەلەكە بگويزرئتەو.

كاتيك ئاژەلئيك دەخنكيت بەھيواشى مردار دەبيتەو، مەترسى ئەم مرداربوونەو ھيواشە لەو دەايەكە ديوارى داپۆشەرى ناو ھەي پيخۆلە بە پلەبەندى بەرگرييەكەى وندەكات و بەمەش ميكروبە زيانبەخشەكان ديوارى پيخۆلەكان دەبەن و بەرەو خوئ و گوشتى دەوربەرى دەچن. پاشان ئەم ميكروبانە بەھۆى سوپى خوئنەو بۆ ھەموو بەشەكانى لەش دەگويزرئتەو، چونكە ھيشتا ئاژەلەكە مردار نەبووئەو... ھەرەھا ئەم ميكروبانە لە ديوارى بۆرييەكانى خوئنەو بۆ گوشت دەچن بەھۆى كەمى بەرگرى ديوارەكانى بۆرييەكانى خوئنەو ئەمەش وادەكات وەك شويئنگەيەكى گەرەى ئەم ميكروبانەى لئبييت. لەدواييدا ئەم ميكروبە زۆربوانەش تەندروستى ئاژەلەكە ھەتاكو مرداربوونەو بەتەواوى دەشيويئن. مرداربوونەو ھشى لەم حالەتەدا، واتە بوونى مەترسييەكى گەرە لە ھەشى ئەم ئاژەلە خنكاو دا.

ئەو ئاژەلەى بەئازار و لئدان مردار دەبيتەو

ئايا لئكچوون لەنيوان مەترسى مرداربوونەو ھى ئاژەلئيك كە خنكاو لەگەل مرداربوونەو بە لئدان ھەيە؟!

بەلى... ئەو ئاژەلەى كە لئ دەدرئت توشى مرداربوونەو ھەيەكى ھيواش دەبيت بەتەواوى وەك خنكاو، بۆيە ھەمان ئەو حالەتەى بەسەر ئاژەلە خنكاو كەدا دئت توشى ئەميش دەبيت.

زیاد لەوەش لێدان دەبێتەهۆی شیواندن و پەرتکردنی بۆرییه‌کانی خوێن
لە شوێنی لێدانه‌که‌دا، هه‌روه‌ها خا‌نه‌کانیش پەرت و پارچه‌ ده‌کات و
به‌مه‌ش پێکهاته‌ی خوێن و خا‌نه‌کان تێکه‌ڵ ده‌بن و کارلیک له‌نیوان ماده‌ده
ژه‌هراوییه‌ زیانبه‌خشه‌کاندا پووده‌دات. له‌به‌رئێوه‌ له‌ شوێنی پیاکێشانه‌که‌دا
تیبینی ئاوسان (تورم) ده‌کرێت، ئه‌مه‌ش هۆکاری ئه‌و کارلیکه‌ کیمیاییه‌
زیانبه‌خشانه‌یه‌ که‌ ده‌بنه‌ دروستکه‌ری ماده‌ده‌ی ژه‌هراوی له‌گه‌ڵ قلیشان و
دامالینی پێستی ئاژه‌له‌که‌ به‌هۆی لێدانه‌که‌وه‌. به‌مجۆره‌ ئه‌و ئاژه‌له‌ی به‌
لێدان مرداره‌ده‌بێت‌وه‌ ده‌بێت‌ه‌ کانگایه‌ک بۆ میکروبی زیانبه‌خش و بۆ
ته‌ندروستی م‌ر‌وفیش ج‌یی مه‌ترسی ده‌بێت.

ئ‌ه‌و ئاژه‌له‌ی له‌ شوینێکی به‌رزه‌وه‌ ده‌که‌وێت‌ه‌

خواره‌وه‌

حاله‌تی ئ‌ه‌و ئاژه‌له‌ی به‌م ر‌یگایه‌ مرداره‌ده‌بێت‌وه‌ وه‌ك‌ حاله‌تی ئ‌ه‌و
ئاژه‌له‌یه‌ که‌ به‌لێدان مردار ده‌بێت‌وه‌، له‌ شوینێ که‌وتنه‌خواره‌وه‌دا ئ‌ه‌و
تیکشکان و په‌رتبوونه‌ پووده‌دات و ده‌ست ده‌کات به‌ گیان ده‌رچوونێکی
ه‌ی‌واش... ته‌نانه‌ت ئ‌ه‌گه‌ر دوا‌ی که‌وتنه‌ خواره‌وه‌ش راسته‌وخۆ مردار
ببێت‌وه‌، میکروۆب به‌خیرایی هه‌موو لاشه‌که‌ی داگیرده‌کات، بۆیه‌ ده‌بینین
بۆگه‌نی (عفونات) به‌ خیرایی له‌ لاشه‌ی ئ‌ه‌م ئاژه‌له‌دا زیاده‌ده‌کات، وه‌ك‌
به‌لگه‌ له‌سه‌ر بوونی میکروۆب و زینده‌وه‌ری وردی مه‌ترسیدار تیایدا.

ئەو ئاژه لەی بە شوقی ئاژه لئیکی تر مردار دەبیته وه

دەگونجیت ئاژه ل له نهجامی شه په شوقی نئوانیانە وه مردار ببه وه .
 ئایا هیچ مه ترسییه ک هیه له خواردنی گوشتی ئەو ئاژه لەی به م پښگایه
 مردار دەبیته وه ؟

مرداریوونه وهی ئاژه ل به م پښگایه وه ک مرداریوونه وهیه به پښگای لیدان،
 به لکو مه ترسیدار تریشه ... به زوری ئاژه ل کاتی ک شوق له ئاژه لئیکی تر
 ده دات، شاخه کان ده چن به ناوچهی سکی ئاژه له لیدراوه که دا، به تاییه ت
 پښۆله کانی. له و کاته دا شاخی پیس و میکروبایی ده چیتته خوین و
 پښۆله کانی ئە وهی به رامبه ری، دیاره خوینیش به لاشهیدا بلا ده بیته وه،
 له دوائی ئە وه ئاژه له شوق لیدراوه که مردار ده بیته وه . خواردنی گوشتی
 ئاژه له که له م حاله ته دا مه ترسییه کی راسته قینه له سه ر ته ندروستی مروؤ
 دروسته کات.

ئەو ئاژه لەی دپندهی کیوی په لاماری دابیته و لئیی خوارد بیته

ئاشکرایه چپنوی دپنده (ههروهه که لبه و لئیکی زۆریه ی دپنده کان)
 پریه تی له میکروب، بۆیه کاتی ک ده ی کات به له شی ئاژه لئیکی تردا، ئەو
 میکروبانه ده گوێزێنه وه بۆ خوینه که ی و پاشان ئاژه له که به هیواشی
 مردار ده بیته وه، به مجۆره ش لاشه ی ئاژه له مرداره وه بووه که ده بیته
 کانگایه کی میکروب و زینده وه ره زۆر ورده زیانبه خشه کان. ئە مه جگه له و

حالة تهی وهك له ئایه ته كه دا هاتوو **﴿لَا مَا ذَكَّيْتُمْ﴾** واته: مه گهر فریای چه قو كه وتبن.

ئه گهر ئاژه ئێك توشی به كێك لهو حاله تانهی پێشوو بوو، به لام هیشتا مردار نه بوو بووه وه و پێش مردار بوونه وه كه ی سه رپر درا ئه و لاشه كه ی لهو ماده ده یه پزگاری ده بیته كه ده بیته هۆی گوێزرانه وه ی میکروبۆی، ئه ویش خوینه... چونكه خوین ئه و شله زینده گییه گرنه گیه له له شی هه ر زینده وه رێكدا كه له توانا یدایه به رگری ملیۆنان میکروب و مشه خۆر (طفیلیات) بکات، به وه ی كه خپۆكه ی سپی و دژه تهنه کانی تێدایه، مادام ئه و زینده وه ره زیندوو بیته و له پله ی گهرمی سروشتیدا بیته، به لام کاتیك ئاژه له كه مردار بووه وه و خوینیش له سوپانه وه وه ستا، ئه و ده مه میکروب ه کان به بی به رگری ده میننه وه، بۆیه باشتترین پێگا له م کاته دا ده رکردنی خوینه كه یه له له ش له زووترین کاتی گونجاودا.

شایانی باسه کاتیك كه ئاژه له سه رده بردریته و خوینه كه ی به ته واوی له لاشه ی ده رده چیت، ماسولکه کانی ئاژه له كه کرژ ده بن و پاده ی ترشیتهی نیو گوشته كه زیاده کات و PH كه م ده بیته وه، ئه مه ش واده کات ئه گهر پێشتریش میکروب (به کتریا) له گوشته كه دا هه بوو بیته (بۆ نمونه ئه گهر ئاژه له كه نه خۆش بوو بیته) ئه و به کتریا یانه له ناو بچن.

بەزەيى بە ئاژەلاندا

گەر ئاژەئمان سەربېرى و خويىنھەنرەكانيمان بېرى و دوايش خويىنەكەى پويىشت، ئايا ئاژەلەكە ھەست بە ئاژار دەكات؟

زانست ئەو پاستىيەى دۆزىيەو ە سەنتەرەكانى ھەستکردن بە ئاژار لەكار دەو ەستن ئەگەر کردارى خويىن بۆچوونيان بۆ ماو ەى تەنھا سى چرکە ەستا، چونکە بە بەردەوامى پىويستى بە ئۆكسجيني خويىن ەيە .

لەوانەيە كەسەك بليت: چۆن دەلەين ئەو ئاژەلە ھەست بە ئاژار ناکات لەگەل ئەو ەشدا كە دەبينين لەسەر بېينەكەدا ەلەبەز و دابەز دەكات و دەجوليت و لوول دەخوات؟!

ئەم جولە تاييەتبيانەى ئاژەلەكە ھۆكارەكەى ئەو ەيە كە كۆئەندامى دەمارى تا ئەوكاتەش ھەر زىندو ە، كە تا ئەوكاتە زىندو ەيتى تىدايە و تەنھا ئاگامى (وعى) لە دەستداو ە، لەم حالەتەدا ھىشتا گەرووى نەبەرداو ە و كۆئەندامى دەمار بە زىندو ەيتى ماو ەتەو ە و بەمە ژيانيش لە ئاژەلەكەدا دەمىتەتەو ە .

بەلام ئەو ەى كە پوودەدات لە کردارى سەربېرىن بە شىوازى موسلمانان ئەو ەيە كە كۆئەندامى دەمار ەلەدەستيت بە ناردنى ئاماژە لە مۆخەو ە بۆ دل بەو ەى داواى خويىنى لیدەكات، چونکە خويىنى پىناگات، بەتەواوى وەك ئەو ەى بانگ لە دل بەكات و بليت: خويىنم لى بپراو ە! بەپەلە خويىنمان بۆ بنیرە، ئەى ماسولكەكان! يارمەتى دل بەدن بەخويىن، ئەى جەستە! خويىن دەريكە، چونکە مۆخ لە مەترسيدايە .

له وکاته دا ماسولکه کان یه کسه ر په ستان دروستده که ن و جوله یه کی
توند له هه ناو و ماسولکه دهره کی و ناوه کییه کاندایه پووده دات، په ستانیکی
توند دروستده کات و هه موو شه و خوینه ی تییدایه ده نیڕیته وه بۆ دڵ،
پاشان دڵ دوا ی پرپوونی به خوین، به خیرایی پۆلی خۆی ده گیریت و
پاسته و خۆ خوینه که بۆ مۆخ ده نیڕیت، به لام ناشکرایه که خوینه که ی
پیناگات و ده چیته دهره وه ی لاشه ی ئاژه له که، بۆیه ئاژه له که جوله یه کی
تایبه تی تیدا دروستده بیت. به مجۆره به بهرده وامی پال به خوینه که وه
ده نیڕیت تا کو لاشه ی ئاژه له که به ته وای له خوین پزگاری ده بیت، واته
نه گه ر به ریگایه کی دروست ئاژه له سه ربپردرا، شه واته نه ها بۆ ماوه ی سی
چرکه ژیا نی تیدا ده مینیت و شه و جوله و هه لبه زینه ی له شوینه واری
مانه وه ی ژیا نه له کۆنه ندامی ده ماریدا، ئاژه له سه ربپردرا وه که ش به هیچ
شیوه یه ک هه ست به ئازار ناکات.

زمانی نازده لان

خوای گه وره ده فەرمویت: ﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ (١٧) حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسْكِنَكُم لَّا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿النمل/ ١٧-١٨﴾، واتە: هەرچی سەرباز و لەشکری سوله یمان هەبوو لە پەری و مرقوف و بالندەکان کۆکرانەوه و نمایشیان کرد بە ریز و پێکوپێکی هەموویان بە سەرەتا و کۆتاییان بەکیان گرت. هەتا گەیشته دۆلی میروولە، میروولە مێیهێک (هاواری کرد و) وتی: ئەهای میروولەینە، بچنە مال و کون و کەلەبەرەکانتانەوه نەوهکو سوله یمان و سەربازانی پێشیلتان بکەن، لەکاتیئێکدا هەستتان پێناکەن.

﴿فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ حِطُ بِهِ، وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنُورٍ قَبِيرٍ﴾ (٢٢) إِنِّي وَجَدْتُ أَمْرًا تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيتُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَمَّا عَرَّشُ

عَظِيمٍ ﴿النمل/ ٢٢-٢٣﴾، واتە: (سوله یمان) زۆر چاوه پێی نەکرد (پەپوو پەیدابوو، یەکسەر هات و نیشته وه و) وتی: ئەوهی من پێم زانیوه تۆ پێتتە زانیوه، من لە ولاتی سەبەئەوه هەواڵێکی راست و دروستم بوو هێناویت !! بەپاستی من بۆم دەرکەوت ئافرهتێک فەرمانپەر وایان دەکات و لە هەموو جوړە دەسەلات و ناز و نێعمەتیکی پێبەخسراوه، تەختیکی پاشایەتی گەورەشی هەیه، ببنیم خۆی و نەتەوهکە ی لەجیاتی خوا سوژدە

بۆ خۆر دەبەن، شەیتان کار و کردەوێ چەوتیانی بۆ پازاندوونەتەو،
 بەوھۆیەو پێبازی پاست و دروستی لیگرتوون، بۆیە ئەوان پێنموویی
 وەرناگرن.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَطِيقَ الطَّيْرِ﴾ النمل/١٦، واتە: (سولەیمان) وتی: ئەو
 خەلکینە ئێمە فێری زمانی بالەندە کراوین.

ئەم ئایەتانە ئاماژە بەو دەدەن کە ئاژەلان زمانی وتووێژیان ھەیە،
 ھەرکۆمەلە ئاژەلێک زمانیکی گفتوگۆی تایبەتی خۆیانیان ھەیە.

ھەنگ ھۆکاری قسەکردنی خۆی ھەیە لەپێی سەمایەکی بازنەبیەو ھەک
 پێنمایکردنی تاکەکانی تری کۆمەلەکە بۆ شوێنی گولەکان لەگەڵ
 دیاریکردنی وردی دووری گولەکان.

مریشکی دارستان (دجاجة الغابة) کەمێک لە تاکەکانی کۆمەلەکە
 دواوەکەوێت، بۆئەوھێلکەکە بکات، کاتیەک تەواو دەبێت بە دەنگی
 بەرز دەگارییێت و کەلەشپێرەکەش بە قوقەییەکی بەرز وەلامی دەداتەو
 تاکو شوێنەکەیی پێبلیێت.

دۆزەرەوھێ (ئاشکراکاری) ھەنگوین کە بالەندەییەکە، ھەرکات شوێنی
 ھەنگوینی زانی دەنگیکی تایبەت دەردەکات، ئیتر سەرچەم ئاژەلەکانی ئەو
 ناوہ دواي دەکەون تاکو ھەنگوینەکە بخۆن.

جریوھێ چۆلەکەکان ئاماژەییەکی ئاشکرایە لەسەر گفتوگۆ و ئاخاوتنی
 چۆلەکەکان لەنیوان خۆیاندا.

تییینی کراوہ میروولہ کە شوینی خواردن دەدۆزێتەو، دەگەرێتەو بۆ
 خانەکە، پاشان زۆر نابات بە ژمارەییکی زۆر میروولہی ھاوپیەو بەرہو
 شوینی خۆراکە دەپۆن، ئەمەش بەلگەییە لەسەر بوونی گفتوگۆ و لێک
 حالی بوونیان.

یەکیک لە زانایان ئاشکرایکرد، ئەو میرووله یە جیگای خواردنە که دەدۆزیتەو، کاتیکی میرووله یەکی تر دەبینیت بە پەلەکانی (دەستیان) دەیهێنن بە یەکدا، بەمجۆرە زانیارییەکان بۆ میرووله کی تر دەگوێزیتەو... وێرایی ئەوێش میرووله دۆزەرەوێکە لە پزێنی (شرجیە) هەو ماددە یەکی بۆندار دەردەدات که پاستەوخۆ لەو جیگایە ی خواردنەکی لێیە درێژدەبێتەو بۆ ئەو جیگایە ی کۆمەلە ی میروولانی ئی دەژین!

ئاژه لانیس وهك مروفه گهل و نه ته وهی جیاوازیان ههیه

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَمِنْ دَابَّتٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَيْرٍ يَطِيرُ بِحَنَاجِهِ إِلَّا أُمَّمُ أَمْثَالِكُمْ﴾ الأنعام/ ٣٨، واته: هیه زینده وهه و گیانه به ریک نییه به سهه زه ویدا بپوات و هیه بالنده یهك به باله کانی بفریته و نه وانیش ئوممهت و گه لیک نه بن وهك ئیوه.

ئایه ته که ئاماژه به وه ددهات که ئاژه لانیس گهل و کومه لی جیاوازیان ههیه، ههه گروپ و کومه لیک زمانیکی تاییه تی لیک تیگه یشتنیان ههیه. پیشتر خه لک بپوایان وابووه ئاژه لان ته نها بوونه وهه رگه لیک زیندوون، دهخون و دهخونه وه، به لام به بی ژیری و به بی پیکخشنی کاروباریان.

وشه ی (دابة) له ئایه ته که دا سهه رجهم زینده وهه ران دهه گریته وه که له ئاودا ده ژین، وهك ماسی و خشوک و میرووه کان، ههروه ها بالنده کانیش به تاییهت تر، له گهل نه وهی که زیاتر له دوو ملیون پۆلی ئاژه لان له سهه زه وی ههیه... زانایان لیکۆلینه وه یان له سهه ره فتاری ئاژه لان کردووه و بوونی خیزان و کومه لی پاسته قینه ی ئاژه لانایان ئاشکرا کردووه، گه وره ترین به لگهش له سهه نه وه بوونی کومه له ی میرووه کانه.

ههه نه ته وه یهك پزق و سهوشتی تاییه تی ژیانایان ههیه جیاوازه له نه ته وه کانی تر، و پرای نه وهش نه وه ته وانه له گهل یه کتریدا ده ژین بیته وهی ده ستریزی بکه نه سهه یه کتر. ههه تاکیک له وه ته وانه پزق و ته مه نی دیاریکراوی ههیه، گهه ته مه نی میش له بیری چه نه هه فته یهك چه نه

سالتیک بوايه، ئهم نه تهويه دهريا و وشکانی و کهشيان داگیر ده کرد و له گه لیدا ژيان نه ده ما!

گەر ژماره‌ی بالنده‌کان کهم بکات (له ژماره‌ی ئیستا)، ژماره‌ی میرووه‌کان زیاد ده‌بی‌ت و ئه‌وه‌ش ده‌بی‌ته‌هۆی خواردنی سه‌رجه‌م پوه‌که‌کان و له‌ناوچوونی کێلگه‌کان و دوا‌به‌دوای ئه‌وه‌ش نه‌مان و تیاچوونی ژيانی سه‌ر زه‌وی.

گەر ژماره‌ی ماره‌کان کهم بکات، ژماره‌ی مشک زیاده‌بی‌ت و به‌وه‌ش به‌روبوومی کشتوکالی له‌ناوده‌چیت... بۆیه‌ هه‌ر نه‌ته‌ویه‌ک قه‌باره و ژماره‌یه‌کی حسابکراوی هه‌یه‌ لای خوای مه‌زن، تا‌کو هاوسه‌نگی به‌رده‌وام بی‌ت.

یه‌کێک له‌و مه‌سه‌لانه‌ی گرنگه‌ لی‌رده‌دا به‌ کورتی لێی بدوین پۆژوه‌ لای ئاژه‌لان:

١. دووپشک ده‌توانیت سی سالی دوا‌به‌دوا‌یه‌یه‌ک هه‌یج نه‌خوات.
٢. بۆقه‌کان ده‌توانن یه‌ک سالی ته‌واو به‌پۆژوو بن.
٣. می‌شوه‌ له‌ ده‌توانیت ماوه‌ی ٣٥ کاتژمێر به‌بی خواردن هه‌ل‌بکات.
٤. تیمساح له‌ توانایدا هه‌یه‌ دوو سال ئاو نه‌خواته‌وه‌، کۆرپه‌که‌شی ده‌توانیت هه‌شت مانگ ئه‌وه‌ بکات.
٥. جال‌جالۆکه‌ی تونیلی (نفقی) به‌وه‌ ناسراوه‌ که زۆربه‌ی ژيانی به‌بی خواردن به‌پێ ده‌کات؟! به‌شێوه‌یه‌ک که کسێ ته‌مه‌نی (٣٠٥ رۆژ) له‌ ده‌توانیت (٢٠٨) پۆژیان به‌بی خواردن بژی، له‌و ماوه‌یه‌شدا پێژیه‌ی چالاکیه‌کانی له‌شی (میتابۆلیزم) بۆ (١/٤٠)ی ئاسته‌ بنه‌په‌تییه‌که‌ی داده‌به‌زیت.
٦. و‌شتر ده‌توانیت مانگیکی ته‌واو به‌بی خۆراک و دوو هه‌فته‌ به‌بی خواردنه‌وه‌ی ئاو بژی.

به رهه مهينانى شيرى مالات له نيوان گژوگيائى هه رسكراو و خوينا

به روه ردگار ده فه رمويت: ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۚ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ ۖ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبًا خَالٍصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ النحل/٦٦، واته: به پاستى له بوونى مالات و (زينده وه رانى جؤراو جؤردا) په ند و ئاموژگارى هه به بوټان و جيگاي سهرنج و تيرامانه، له نيوان ئه و شتانه ي كه له سكياندا هه به، له گژوگيائى هه رسكراو و خوينا، شيريكى پاك و بيگهره و خووش و به تام به رهه مهينين بؤ ئه وانه ي ده يخونه وه.

ئهم ئايه ته پيروژه سهرنجمان بؤ داهيتانكارى خوائ مه زن پاده كيشيت له به ديهيتراوانى و نايابى دروستكراوه كانيدا. وه هايكردوه شير له نيوان گژوگيائى هه رسكراو (پاشماوه ي خؤراكى هه رسكراو) و خوينا به رهه م بيت. دوزينه وه كانى زينده وه رزانى نوئ له باره ي فرمانى ئه نداهه كانى له شه وه پوونى ده كه نه وه كه كوئه نداهى هه رسى ئاژه لان، خؤراك هه رس ده كات و شله ده مژيت و ده يگورپيت بؤ خوئين كه به بوړيه خوينه كاندا پئ ده كات له پيناو خؤراك پيدانى سهرجه م خانه كانى له شى ئاژه له كه.

بريك له و خوينه بؤ گوانى ئاژه له كه ده چيت، پژينه كانى شير (الغد اللبني) له گوانه كه دا په گه زه پيوسته كانى پيكهاتنى شير پوخته ده كه ن و پاش ئه وه ي شله ي تاييه تى تيدا به كاردنين، شير به رهه م ديت كه تام و پهنگى تاييه تى خؤى هه به.

به مجۆره، زانستی نوئ دهیسه لمینیت که شیر له نئیوان گژوگیا و پاشماوهی خۆراکی هه رسکراو و خوینه وه ده رده چیت، شیریکی پاک و خۆش و به تام.

به پاستی ئه وه کرداریکی سهیر و سه رنجراکیشه، به به رده وامی له هه موو چرکه یه کدا له له شی ئاژه له شیرده ره کاندایه پووده دات. خواردنی ئاژه له که له گژوگیا و دانه ویله، له دواي چه ند کرداریکی تایبه تییه وه ده گۆرپین بۆ شیر، که بۆ مروه باشترین خۆراکه.

هه‌نگ

هه‌نگ ده‌فریټ، کارده‌کات، گولاو ده‌مزیت، خانه‌که‌ی دروستده‌کات، هه‌موو نه‌وه به‌ویست و وه‌حی خوای گه‌وره‌یه.

خوای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّعْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ اللَّبَالِ يَوْمًا مِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ﴾ النحل/٦٨، واته: په‌روه‌ردگاری تو (ئه‌ی مرؤف) نیگا و ئیلهامی بۆ هه‌نگ کردوه که جیگا له کون و که‌لینی چیاکاندا بۆخۆی سازبکات، هه‌روه‌ها له که‌له‌به‌ری دره‌خته‌کان و له‌و شوینانه‌ش که مرؤف بۆی ئاماده ده‌کات.

پاشان لی‌کۆلینه‌وه زانستییه نوێیه‌کان گه‌یشتنه نه‌وه‌ی که خوای مه‌زن وه‌ها له هه‌نگ ده‌کات بۆ مزینی گولای گوله‌کان بفریټ، هه‌زاران مه‌تر له خانه‌که‌ی دوورده‌که‌ویته‌وه و دووباره بۆی ده‌گه‌رپته‌وه به‌بی نه‌وه‌ی هه‌له‌ بکات و بجیته خانه‌یه‌کی تروه‌ه. وێرایی نه‌وه‌ی خانه‌کانی نیو پوره‌ی هه‌نگ له‌ته‌نیشت په‌کتره‌وه‌ن... ئه‌مه‌ش له‌به‌رئه‌وه‌یه که خوای گه‌وره جوړه هه‌ستیکی کاره‌بایی موگناتیسی له جه‌سته‌یدا خولقاندوه.

په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بَطْنِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَنُهُ، فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ النحل/٦٩، واته: پاشان (فی‌رمان کردوه که) له هه‌موو به‌روبوم

و (شیلە ی گولان و شتی بە سوود) بخوات و پیمان پاگە یاندوو: ئەو نەخشانە ی کە پەرەردگارت بۆی کیشاویت بە ملکە چیبەو نەنجامی بدە، جا لە ناو سکی ئەو هەنگانەو شلە یەکی پەنگ جیاواز دیتە دەرەو کە شیفای تێدایە بۆ (زۆر نەخۆشی) خەلکی (سەرە پای تاسی شیرین و خۆشی)، بە راستی ئا لە مەشدا بە لگە و نیشانە ی بە هێزە یە بۆ کەسانێک بێر بکە نەو.

لە دوا ی ئەو ی هەنگ گولای گولە کان لە نیو لە شە بچووکە کەیدا کۆدە کاتەو، ئیدی لە شە بچووکە کە ی دەبیتە کارگە یە ک و ئەو گولاه بۆ شلە یەکی ئەو تۆ دەگۆریت کە شیفای بۆ مەرۆ تێدایە.

ئەو وەسفە ی قورئانی پیروژ کە هەنگوین شیفای بۆ مەرۆ تێدایە، پاستییەکی زانستییه و شیکارییه زانستییه کان بۆ ئەم ماددە یە ئەو پاستییە یان سە لەماندوو... هەموو زانایان کۆکن لە سەر ئەو ی هەنگوین شیفای بۆ مەرۆ تێدایە.

هەندێک لەوانە ی تەمەنی خۆیان بۆ لیکۆلینەو ی ژبانی میروو کان تەرخان کردوو، گەیشتونە تە پاستیگە لی سەیر و نامۆ کە دروستی زانیارییه کان ی نیو ئایە تە کە دەسە لەمین... چەندین پۆلی هەنگ هەن لە شاخە کان نیشتە جێن، لە ئەشکە وتی چیاکاندا پەناگە ی خۆیان بونیات دەنێن. چەندین جۆری تر لە نیو کلۆری درەختە کاندا پەناگە دروست دەکەن، لە نیو ئەو کونانە ی لە قەدی درەختە کاندا هەن. کاتیکیش مەرۆ ویستی سوود لە هەنگوین وەریگری ت مالبی کرد و خانە ی تایبە تی لە قور یان تەختە بۆ دروست کرد تا کو تیایدا بمینیتەو و بژی.

بەمجۆرە ئايەتەكە بۆمان پوون دەكاتەوہ كە چۆن ئەم مێروانە
بەئىلھامىكى خوايى، پەناگەي خۆي بونىيات ناوہ و دەنسىن، ھەر لە
دېرزەمانەوہ تاكو پۆزگارى ئەمۆ.

زانستى نوئ سەلماندوويەتى، ھەنگ بۆ يەكەمىن جار لە چياكاندا مال و
خانەي دروستکرد، پاشان لە درەختەكاندا و لەدوايشدا لەو خانە و
شوينانەدا كە مەوۆ بۆي دەسازىننەت و دروست دەكات.

ماسى

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِنَاسٍ لِّأَكُلُوا مِنْهُ
لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلَ مَوَاجِرَ

فِيهِ﴾ (النحل/۱۴)، واتە: ھەر ئەر ئۆزاتەيە كە دەريای بۆ بارھيئاون تا گوشتى
تەپو تازەى ئى بە دەستبىنن، تا لە ناويدا جۆرەھا گەوھەر و مروارى دەريىنن
و لە دەست و ملی بکەن، دەبينىت كەشتىيەكان دەريا لەت دەكەن.
يەكێك لەو زىندەوەرانی لە دەريا و ئاۋەكاندا دەژى، ماسىيە.

گوشتى ماسى دەولەمەندە بە ماددە پرۆتينييەكان و فوسفور
بەپێژەيەكى بەرز، فوسفور بۆ خانە زىندووەكان و چالاکیان پێويستە.
ماسى زۆر كانزای گرنكى ترى تێدايە وەك كالىسيۆم و يۆد.

ماسى لە قولایی ئاو و لەنێو دەرياکاندا دەژى و خواردنیشى لەسەر
پووەكە نەقۆم بووەكانى نێو قولایی ئاۋە كە ماددەى (بلاڤۆنا)ى تێدايە و لە
ماسولكەكاندا خەزنى دەكات، خۆى پێى كاریگەر نابێت، بەلام بۆ مۆڤى
دەگوێزێتەوێه كە زۆر خێرا پێى كاریگەر دەبێت. كاریگەر بوونیش بەم
ماددەى (بلاڤۆنا)یە پاش خواردنى ژەمیكى ماسى دەردەكەوێت لە وشكى
گەر و و زمان و لێدانى ھێمانەى دل و ئارامییەكى تەواوى ھەموو جەستە
لەگەل ئارەزووى خەو و خەوئەتۆچكەدا.

لەبەرئەوێ ماسى پرۆتینی ئاژەلى و ماددەى (بلاڤۆنا)ى تێدايە، بۆیە
بۆ پێخۆلەئەستورە زۆر بەسوودە و دلەپاوكى و ھاتنەوێهەكى پێخۆلە و

هەژان و ترشیتی گەدە کەمدە کاتەو. (بلادونا)ش بۆ نەخۆشى قورحەى گەدە و دوانزەگرى بەسوودە. (یۆد)یش لە چالاكکردنى پزىنى دەره قیدا پۆلى کاریگەرى هەیه، چونکە (یۆد) دەچیتە پیکهاتەى هۆرمۆنى (ئىرۆکسین)هوه، بۆیه لەو ناوچانەى دوورن لە دەریا و سەرچاوهى کانزای (یۆد)یان نییه، پزىنى دەره قى گەرە دەبیت و کەسە کە توشى ئەو نەخۆشییه دەبیت کە پێیدەوتریت درمى (لاجوتیر الجحوظى)... ئەم گەرەبوونەش لەسەر شێوهى لووى گەرە (ورم کبیر) لەپێشەوه لەسەر گەردن دەردەکەویت، (یۆد) چارەسەرى ئەم حالەتە دەکات و دەیکەرنیتەوه بارەکەى پێشووى. هەرەها هۆرمۆنى (ئىرۆکسین) بەرپرسە لەکردارى بالغبوون لە نێرینەدا.

سەد گرام لە ماسى ئەم ماددانەى تێدايه: ۱۶گرام پرۆتین و ۹گرام چەورییه کان و ۲۰گرام لە کالسیۆم و دوو گرام لە ئاسن و نیو گرام پۆتاسیۆم و فۆسفۆر و بریک ڤیتامین (B).

ئەو ئاژەل و مېروانەى لە قورئاندا ناويان ھاتووہ

لە چەند جېگايەكى جياوازى قورئانى پېرۆزدا ئاماژە بە ئاژەل و مېرووہەکان دراوہ، جا يان بۆ ھەرامکردنە (وہک بەران) يان باسکردنى وەسفىكى خراپى ھەندىک مرقۇفە (وہک گویدرێژ و وشتەر و مېشووہ و مېش و جالجالۆکە) ياخود پېرۆزى پېدان (وہک ئەسپ).

چەند سورەتىكى قورئان بەناوى ھەندىک لە ئاژەل و مېرووہە ناونراون، ئەوانىش: البقرة- النحل- النمل- العنكبوت- الفيل- الأنعام.

لە قورئاندا ئاماژە بە ئاژەلەن دراوہ بەشێوہىەكى گشتى، وہک (الدَّابَّة) ١٤ جار، (الدَّوَاب) ٤ جار (جا مەبەست لىى بەدېھتێراوہکانە (بە مرقۇفیشەوہ)، چونکە بەسەر زەویدا دەپوات، ياخود ھەرتەنھا ئاژەلەن دەگریتەوہ يان ئەو مېروانەى بە کرۆژەرى درەختەکان ناسراون. ھەروہا جانەوہرانى کۆتايى دونيا کە وہک نیشانەىەكى پۆزى دوايى دەردەکەون).. (طير) لە قورئاندا ٣٤ جار ھاتووہ و (طائر) ٥ جار. (لەوانە بالئندەى ئەبابيل و بالئندەى ئىبراھىم و عيسا و ئەو فرىشتانەى دەفېن)... وہ (الجوارح) يەک جار ھاتووہ (جا لە ئاژەلەن بېت وہک سەگەکان ياخود پەلەوہر و بالئندە بېت وہک بان)... ھەروہا (السَّبْع) ھاتووہ وہک ئاماژە بۆ ئاژەلانى وہک شىر و پلنگ و گورگ و تانجى و کەمتيار و ھاوشىوہى

ئەوانە... (الأنعام)یش که (وشتەر و مانگا و مەپ و بزێ دەگریتهوه) ۳۲ جار
 هاتوو و هەر لە سورەتی (الأنعام) دا چوار جار دووبارەبووئەوه.
 لە سورەتی (الأعراف) دا زۆرتەین ژمارەیی ناوی ئاژەل و میروو هاتوو،
 باسی ۱۰ جۆر کراوه: وشتەر و مانگا و مار و کوللە و ماسی و بالئەدی
 شەلاقە و بۆق و ئەسپ و مەیمون و سەگ... هەر لە قورئانی پیرۆزدا
 هەندیک لە بەروبومە ئاژەلییه گرنگەکان بۆ خۆراکی مەوی هاتوو: وهك
 (البيض المکنون) هیلکەیی کپ لەسەر کەوتوو و (العسل) هەنگوین و (اللبن)
 شیر و (الأوبار) توك و موو و (الجلود) پێست و (الصوف) خوری و (اللحم)
 گوشت و (الشحوم) چەوری.
 ئەم خشتەیه پێزبەندیی ئەو ئاژەل و میروانەیه که لە قورئاندا ناویان
 هاتوو (بەپێی پێتە هێجائییهکان) لەگەڵ ناوی ئەو سورەت و ئایەتانەیی
 تیاياندا هاتوون.

ناوی نازده له ناوهاتوو کان	ناوی سورته و ژماره ی تابه ته کان که ناوه کانی تیدا هاتوو
الإبل - الناقة - (البحيرة) - (السائبة) - (الوصيلة) - (الضامن) - الجمال - (الحام)	الأنعام (١٤٤) الغاشية (١٧) هود (٦٤) الأعراف (٧٣، ٤٠، ٧٧) الإسراء (٥٩) الشعراء (١٥٥) القمر (٢٧) الشمس (١٣) الحج (٢٧) المائدة (١٠٣)
البعوضة	البقرة (٢٦)
البيغال	النحل (٨)
البقرة - البقر - العجل (ويشمل عجل إبراهيم السمين و عجل له خوار الذي اتخذه بني إسرائيل إلها)	هود (٦٩) البقرة (٧٠، ٧١، ٩٣، ٩٢، ٥٤، ٦٩، ٦٨، ٥١، ٦٧) الأنعام (١٤٤، ١٤٦) النساء (١٥٣) الأعراف (١٤٨، ١٥٢) طه (٨٨) الذاريات (٢٦) الأعراف (١٠٧) الشعراء (٣٢) طه (٢٠) الأعراف (١٢٣) القمر (٧)
الثعبان - الحية	
الجراد	
الحمار - الحمير - حمر	الجمعة (٥) النحل (٨) لقمان (١٩) المدثر (٥٠)
الحوت - الحيتان - اللحم الطري (السماك) - صيد البحر وطعامه	الكهف (٦١، ٦٣) الصافات (١٤٢) القلم (٤٨) الأعراف (١٦٣) فاطر (٢١) المائدة (٩٦) البقرة (١٧٣) المائدة (٣) الأنعام (١٤٥) النحل (١١٥)
الخنزير	
الخيال	آل عمران (١٤) الأنفال (٦٠) ص (٣١)
الذئب	العاديات (١)
الذباب	يوسف (١٢، ١٤، ١٧)
السلوى	الحج (٧٣)
النضآن - النعجة - نبع عظيم (الكبش)	البقرة (٥٧) الأعراف (١٦٠) طه (٨٠)
الصفادع	الأنعام (١٤٣) ص (٢٣، ٢٤) الصافات (١٠٧) الأعراف (١٣٣)

ناوی سوره و ژماره ی نایه ته کان که	ناوی ئاژه له ناوهاتوو هکان
ناوه کانی تیدا هاتوو	له قورئاندا
العنکبوت (۴۱)	العنکبوت
المائدة (۳۱) فاطر (۲۷)	الغراب - الغرایب
القارعة (۴)	الغراش
الفیل (۱)	الفیل
البقرة (۶۵) المائدة (۶۰) الأعراف (۱۶۶)	القردة
المدثر (۵۱) المائدة (۳)	القسورة (الأسد باللغة الحبشية) -
	السبع
الأعراف (۱۳۳)	القمل
الأعراف (۱۷۶) الکهف (۲۲، ۱۸)	الکلب
الأنعام (۱۴۳)	المعز
النحل (۶۸)	النحل
النمل (۱۸)	النمل
النمل (۲۰)	الهدهد

له خشته که وه ده رده که ویت که قورئانی پیروژ ۲۷ پۆلی ئاژه لانی باسکردوو. شیرده ره کان زیاتر له وانی تر هاتوون (۱۲ جۆریان): چواریان له ئاژه له کاویژکاره کان و سیانی گوشتخۆر (شیر- سهگ- گورگ) و چوار له وانه ی بۆ سواری به کاردین (نهسپ- هیستر- گویدریژ- فیل) و (به راز و مهیمون)... له گه ل هه شت جۆر میروو و سێ جۆر بالنده و یه ک جۆر له هه ریه که له ماسی و خشوک و وشکاوه کییه کان.

له م به شه دا به کورتی چه ند زانیارییه کی سه ره تایێ له سه ره ریه که له و ئاژه لانه ده ده ی، به هیوا ی نه مه سه ره تایه ک بیته بۆ خوینه ر که خۆی به دوا ی زانیاری زیاتر له باره ی نه م ئاژه لانه وه بگه ریت.

(۱) وشتر (الإبل - Camel)

خوای گەورە دەفەرمویت: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾ الفاشية/ ۱۷. واتە: ئایا ئێوە سەرنجی وشتر نادەن چۆن دروستکراوە.

لەبەر ئەو کۆمەڵە خەسلەت و تایبەتمەندییە سەیر و سەرسامکارانەي لە پێکھاتەي لەشی و شتردايە، خوای گەورە هانی مەزۆ دەدات لێی بپوانیت و بە وردی تەماشای تایبەتمەندییەکانی بکات.

وشتەر بڕژانگی درێژی ئەستوری هەیە لە باشبینی لە شەو و پۆژیشدا یارمەتی دەدات. لە لوتی و شتردا ئەو هەوا گەرمەي هەڵدەمژێت شیدار دەبێت و لە هەناسەدانەو شدا ساردی دەکات تاكو هەلمی ئاوەكە بۆ لەشی بگێژێتەو، لوتی وشتەر وێکچووی ئامێری کۆندیشنە. پێستی وشتەر بە بەراورد بە ئازەلانی تر ئەستوورترە، ئەمەش نەگەیه نەریکی (عازل -

جیاکەرەو) یەکی گەرمی دروستدەکات و کرداری هەڵماندن کەمدەکاتەو. هەستی بۆنکردنی بەهێزە، دەتوانیت لەدووری یانزەدە کیلۆمەترەو بەونی هاورپێکانی بکات. لێوی سەرەوێ جۆریکە خواردنی پووەکە دپکاویەکانی بۆ ئاسان دەبێت و ۳۴ ددانیشی هەیە.

هەندێکیان (لە جۆری عەرەبی) کۆپاریکیان لە چەوری لەسەر پشت هەیە و هەندێکیان

دوانيان ھەيە، ھەركات بىيانەوئىت بە ئاسانى دەتوانن چەوريە
خەزنكراوھەكەى كۆپاريان سەرف بکەن، بەھۆى جولە و فاكتەرى
كىشكردن. قىيتى و بەرزى كۆپار نيشانەى تەندروستى باشى وشتەرە و
كۆپارى بچوكيش نيشانەى نەخۆشيبەتى.

وشتەر لەسەر برسېتى و تىنويىتى ئارام دەگرىت و لە دىوارى گەدەيدا ئاو
و خۆراك خەزن دەكات. ئەو خەسلەتەى وا لە وشتەر دەكات بەرگەى
نارەحەتى پىگا و گەرما بگرىت بەبى خواردن و خواردنەوھ ئەوھە كە
جەستەى بەشپۆھەك خولقېنراوھ زۆر خەزن بكات و كەمىش ون بكات.
توانايەكى گەورەى ھەرسكردن و مژىنى ھەيە و دەردراوھكانىشى (ئارەق،
ليك، ميز و پىسايى) كەمن... ھەروھە زۆر لە و ژارەى بۆ ژىنگە دىت وەك
(يۇريا) ئەم ئاژەلە پارىزگارى لىدەكات، وشتەر ھاوپىرى ژىنگەيە. ئەم
خەسلەتەى دوايان رافەى ئەو پىنمايەى پىغەمبەر (ﷺ) دەكات كە
لەدواى خواردنى ژەمىك گوشتى وشتەر دەستنوئىژ بگرىت.

خەپۆكە سورەكانى خوئىنى ھىلكەين، ئەم شپۆھە لە بالئدەكانىشدا ھەيە
تاكو وەھا لە لەشيان بكات سوک و جولە ئاسان بن، ھەروھە ئەم شپۆھە
ھىلكەيبە درىژكۆلەيبە ھەندىجار پۆيشتن و دەرچوونى خوئىنىش لەناو بۆرى
و مولولەكانى خوئىندا ئاسان دەكات، پۆينى خوئىن ئاسان دەكات و
ئەگەرى وەستانىشى زۆر كەم دەكاتەوھ. وشتەر دەتوانىت زياتر پارىزگارى
لە شلە ئەلىكترولىتەيبەكان (كانزا و خوئىيەكان) بكات لە لەشيدا، بەوھەش
چالاكى و زىندووئەتى لەو كەشە سەختەى بىاباندا زياتر دەبىت.

وشتەر دەتوانىت ۲۰۰ لىتر ئاوالەماوھى ۲۴ كاتژمىردا بخواتەوھ.
دەتوانىت بەتەنيا بەخىراى ۲۰ كىلومەتر لە كاتژمىرىكدا بۆ ماوھى ۳ رۆژ و
بە كەسكىشەوھ كە لەسەر پىشتى بىت ۱۲ كاتژمىر بە بەردەوامى بەبى ئاو

و خۆراك بەرپىدا بىرۋات. دەتوانىت ۴۰٪ ى شىئى لەشى ونبكات بىئەۋەى
كارىگەرى خراپى لەسەر دروستبىت، لەكاتىكدا ئەگەر زىندەۋەرانى تر ۱۲٪
ى شىئى لەشيان لەدەستبەن دەمرن و تىادەچن.

پىستى وشتەر بۆ پىئالو بەكاردىت و توكەكەى بۆ پۆشاك و شىر و
گۆشتەكەشى بۆ خواردن. شىرى وشتەر تاكە شىرى ئاۋەلانى كە فىتامىن
(C) ى تىدایە، ئەم فىتامىنە پارىزگارى لە شىرەكەى دەكات بۆ ماۋەيەكى
درىژ بەبى خراپىۋون بىمىنىتەۋە. شىرى وشتەر بۆ چارەسەر بەكاردىت،
ئەمەش راستىتى زانستى بوونى ئەو ئامۇزگارىيەى پىغەمبەر (ﷺ) پوونتر
دەردەخات كە پىنمايى دەدات بۆ بەكارهينانى شىرى وشتەر (تەنانت
مىزەكەشى!) بۆ چارەسەر كردن.

ئاۋەللىكى پىكەتە سەير و بەهت، كەچى بۆ مەۋە پامكراۋە.

(۲) میښووله (البعوضة - Mosquito)

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ
ءَامَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ
مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ

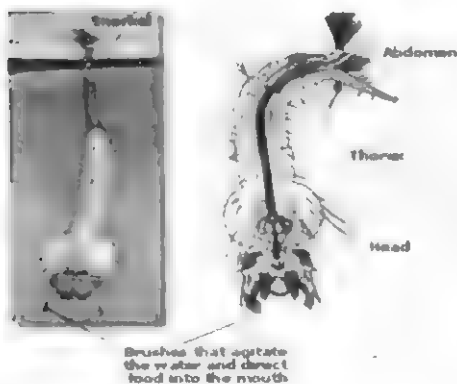
بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ﴾ البقرة/۲۶. واته: به پاستی خوا شهرم ناکات هر
نمونه به ک به نیت هه (به بچو کترین دروستکراوی) میښووله به ک یا له ویش
بچو کتر. جا نه وانه ی باوه رپان هیناوه، چاک ده زانن که نه م نمونه به پاسته
وله لایه ن په روه ردگار یانه وه یه، به لام نه وانه ی که کافر و بی پروان ده لاین:
خوا مه به سستی چیه به م نمونه به دا؟ زوړیکې پی گومرا ده کات و زوړیکې
تریشی پی هیدایه ت و پینمونی ده کات به لام دیاره که جگه له لار و وپرو
یاخی و تاوانباران که سی تری پی گومرا نابیت.

بچپی خوا ی گه وره له
هینانه وه ی میښووله به
نمونه شهرم ناکات؟ چونکه
هق و پاستی به و زاتی خودا
کومه لیک سیفه تی سهیری
پیداوه.

میښووله له میرووه
دوبالیه کانه و له گه ل میښدا

له هه مان خیزانن، میشووله له هه موو جیهاندا هه ن جگه له جه مسهره کان و له بهر زایی ٥٥٠٠ مه تر و نزمایی ١٢٥٠ مه تر له ئاستی پووی ده ریاوه .
 میشووله ٣٤ په گه ز یان جوړی هه یه و ٣١٠٠ پۆل ده گریته وه . له ماوه ی ژیا نیدا نزیکه ی هه زار گه را (له هه ر جار ی کدا ١٧٠ گه را) له ئاوی وه ستاو (مه نگدا) داده نیت... مییه ی میشووله که گه راکانی پینه به هوی وه رگری هه ستیار که له ژیر سکیدا هه ن له جیگایه کی گونجاو ده گه پیت بۆ دانانی گه راکانی، که جیگایه کی دۆزییه وه دایانده نیت. دریزی هه ر گه رایه ک له املی مه تر تیپه پناکات. له دوا ی دانانی گه راکان که په نگیان سپییه و له دوا ی تیپه پوونی ١-٢ کاتر میتر له کرداری دانانه که، په نگه کی بۆ په ش ده گوریت (مه به ست له په نگ گورینه که ش پاریزگاری و شاردنه وه یانه له میروو و بالنده کان، تا نه به نه خوراکی ئه و زینده وه رانه)، هه ندیکیان به پیتی ژینگه که یان په نگیان ده گورن.

پاش ٣-٨ پۆژ گه راکان
 ده تروکین و کرمۆکه کان
 ده رده چن و له پاش
 تیپه پوونی ٩-١٤ پۆژ
 میشووله کی کاملی لی
 پیکدیت و به هه وادا ده فریت.
 له دوا ی ئه وه ی میشووله
 له سه ر له شی که سیک

(خانه خوی) داده به زیت، به دهردانی سپر که ریکی جیگایی (موضعی) پووی پیسته که شیدار ده کات بۆ ئه وه ی به ئاسانی خورتومه کی به ناو پیسته که دا (وه ک ده رزی) یه ک ببات. ئه م خورتومه شه ش به شی لاوه کی تری هه یه

(وهك چه قق وه هان) خورتومه كه له سهر پووی پێسته كه جیگیر ده كه ن تاكو به ئاسانی بچیته نیو نزیكترین خوینبه ری پووکارییه وه، ئهم میرووه توانایه کی باشی هه یه له جیاکردنه وه و هه سترکردن به خوینبه ره كان، میشووله كه پێسته كه كونده كات و پاشان خوین ده مژیت... نهینی گواسته وه ی نه خووشی به هوی میشووله وه له کرداری هیلنجدانیا یه تی كه له هه موو مژینیکی خویندا ده یكات، ئه وه ی مژیویه تی له له شیكه وه ده بیات بۆ له شی كه سێکی تر تا له كۆتاییدا ژمه خواردنیکی نوی به ده سندی نیت.

میشووله له پژی (لیك) كه كانیدا ماده ده یه کی دژمه یه هه یه وهك (EDTA) وایه، وه ها له خوینه مژاوه كه ده كات به به رده وامی هه ر به شلی بمینیتته وه و ئاسانیش بچیته له شی وه و دووباره له سهر له شیکی تر بیهینیتته وه.

كاتیک میشووله ئامانجیک ده دۆزیتته وه جیگایه کی دیاریکراو به هوی خورتومه كه یه وه دیاریده كات... میشووله ده رزییه کی به داپۆشه ریکی تایبته داپۆشراوی هه یه، هه ركات خوینی مژی ده ریده كاته وه. پێست به هوی ئهم ده رزییه وه کون نابیت، به لکو به هوی لیوی سه ره وه یه وه ده بیت كه وهك چه قق وه هایه و لیوی خواره وه شی ددانی لاری پووه و ناوه وه ی پتیه یه.

لیوی خواره وه کاری (مشار) ده كات واته وهك مشار ده جولیت و به هوی لیوی سه ره وه پێسته كه شه ق ده كات، هه ر له جیگای شه قبوونه كه وه ده رزییه كه ده چیته ژووره وه تاده گاته خوینبه ر و کرداری مژینه كه ده ست پیده كات. له ماوه یه کی كورتدا ئه نزیمه كانی له شی كه سه كه كه خوینی ده مژیت هه لده ستیت به مه یاندنی خوین له و جیگایه دا، به لام میشووله كه ماده ده یه كه له له شیدا دروستده كات و بۆ خوینبه یه ری مژوئی ده رده كات له و

ناوچەيەدا، ئەو ش بۆ پىگەگرتن لە مەياندنى خوین، بەوجۆرەش کارى مژىنەكە تەواو دەيىت.

ناسراوترىن جۆرى مېشوو (ئەنوفىلس)ـە كە ترسناكترىن جۆريانە و ميكروپى نەخۆشى مەلاريا دەگويزىتەو. مېشوو پىژەى ٩٠٪ى ئەو نەخۆشيانە دەگويزىتەو كە بەهۆى مېرووكانەو توشى مړۆف دەبن.

نېرەى مېشوو خۆراكى لەسەر مژىنى پووك و گول و گولۆهكانيانە، بەمجۆرە تەنها مېيەكان خوینى ئازەل و مړۆفەكان دەمژن. وەك لە ئايەتەكەدا مېشوو (بعوضه) بە مې هاتوو... نهيى تاييەتەنديتيشى لە مژىنى خوین كەپانيەتى بەدواى سەرچاوى پړوتيندا بۆ بەرەمهيان و پىگەياندنى كەراكانى، ئەو جەخت دەكاتەو لەسەر مژىنى خوین تا پاريزگارى لە وەچەى خۆى بكات.

مېشوو ئامپىرىكى زۆر هەستيارى هەستكردن بەگەرمى هەيە (ئەندازەى هەستيارىيەكەى ١٠٠\١ پلەيە). بەكارهينانى تيشكى ژىر سوور لەو شەبەنگەدايە كە مېشوو دەتوانىت بيبينىت و بەهۆيەو لە توانايداىە هەست بەكەسى خەوتوو و بيداربكات، جياوازي بكات لەنێوان دايك و باوك و مندال و تەنانەت ئافرەتى سكپ و ئافرەتى تردا.

مېشوو ١٠٠ چاوى كۆكراوێ هەيە لە دوو چاوى ئاويتەدا كە بە سەريەوہيەتى بەشيۆەى شانەى هەنگوين. چاوەكانى مېشوو ئاماژەكان وەرەدەگرن و بۆ دەماخى دەگويزنەو.

ئەم مېروو ٤٧دەدان لە دەميەدا هەيە و وەك هەر مېروويەكى تر دوو شاخى هەستيارى هەيە و سكى لە ٧ بەش پىكدىت و سوپىكى سادەى خوینى هەيە. شەش قاچى هەيە لەگەل دوو بالى لاواز و تەنك لەپشت دوو بالە گەورەكەيەو.

بنه‌مای کۆنه‌ندامی هه‌ناسه‌دانی کرمۆکه‌ی می‌شوله (Lervae) لوله‌یه‌کی ناویۆشه که به‌ره‌و دهره‌وه‌ی ئاوه‌که دهریده‌کات تا به‌هۆیه‌وه هه‌ناسه‌ بدات. کرمۆکه‌که به‌هه‌لگه‌پاوه‌یی له‌ئاوه‌که‌دا خۆی نقوم کردووه، بۆ ڕیگرتن له‌چوونه‌ ژووره‌وه‌ی ئاو بۆ نیو ئه‌و لوله‌یه‌ می‌شوله‌که ماده‌یه‌کی که‌تیره‌یی دهرده‌کات... ئه‌م می‌رووه‌ له‌پێی ئه‌و لوله‌یه‌وه هه‌ناسه‌ ده‌دات و هه‌یج ئاوێکیشی تی‌ ناچیت.

(٣) هیستر (البغال - Mules)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ النحل/٨، واتە: ئەسپ و مایین و هیستر و گویدریژی (بۆ بە دیھێنان و تا بۆ) سواری و گواستەو بە کاریبھێنن. (سەرەپای) دیمەنی قەشەنگیان. و شتی تریش دروستدەکات (کە ئیستا ئێو) نایانزانن.

هیستر دووڕەگیکە لە جووتبوونی گویدریژ و ئەسپەو دروستدەبێت. قەبارەی ئەسپ وەرەگری و سیفەتی گویدریژی ھەیە. بۆیە ئەوێ دروستدەبێت بەھێزتر، ئەوێ زیاتریش بەھیزی دەکات نەزۆکییەکیەتی. ھۆکارەکی ئەوێ کە ژمارە

تاکی کرۆمۆسۆمی ھەیە (٦٣ کرۆمۆسۆم)، لە ئێوەندی کرۆمۆسۆمەکانی گویدریژ (٦٢ کرۆمۆسۆم) و مییە ئەسپایە کە ژمارە کرۆمۆسۆمەکانی (٦٤ کرۆمۆسۆم) ە.

(٤) مانگا (البقره - Cattle)

مانگا له چه ند جیگایه کی قورئانی پیروژدا ئاماژه ی پیدراوه و سورە تیکیش به ناویه وه ناوئراوه .

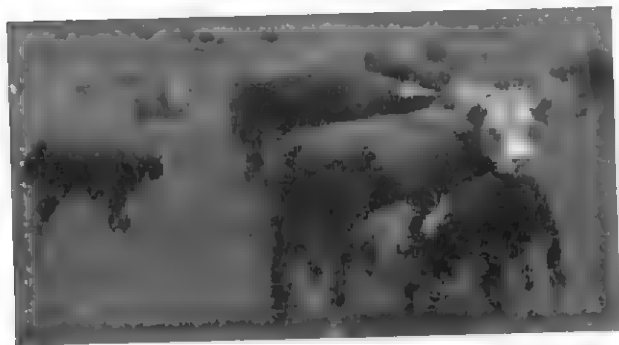
خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿ قَالُوا أَذْعُ لَنَا رَبِّكَ يُبَيِّنُ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِصٌ وَلَا يَكَرُّ عَوَانُ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴾ ٦٨ قَالُوا أَذْعُ لَنَا رَبِّكَ يُبَيِّنُ لَنَا مَا لَوْ هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّظِيرِينَ ﴾ ٦٩ قَالُوا أَذْعُ لَنَا رَبِّكَ يُبَيِّنُ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَبَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْمَدُونَ ﴾ ٧٠ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيبَةَ فِيهَا قَالُوا لَئِنْ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحْنَاهَا وَمَا

كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿ البقره / ٦٨-٧١ . واته : و تیان له په روه ردگارت داوا بکه بۆمان پوونبکاته وه نه و مانگایه چۆنه ؟ موسا وتی : خوا ده فه رمویت : نه و مانگایه نه پیره و نه پارینه به لکو میانه ساله (نیتر نه وه ننده قوولی مه که نه وه) چ فه رمانیکتان پیدراوه جیبه جیی بکه ن . که چی و تیان : له په روه ردگارت داوا بکه بزانی پهنکی چۆنه ؟ موسا وتی : خوا ده فه رمویت : نه و مانگایه پهنکی زه ردی توخه ، ته ماشاکه رانی به سه بیرکردنی دلخۆش ده بن . که چی هه ر و تیان : له په روه ردگارت داوا بکه تا به ته واوی بۆمان پوونبکاته وه بزانی نه م مانگایه چۆن مانگایه که ؟ ! به پاستی نه م مانگایه مان بۆنا دۆزیته وه ، نه گه ر خوا ویستی له سه ر بیته ده یدۆزینه وه و پیمان لیی ده که ویت . موسا وتی : خوا ده فه رمویت : نه و مانگایه هیشتا

پانه هینراوه، بۆ جووت کردن و زهوی کیلان و ئاودیری کشتوکالی پی نهکراوه، یهك پهنه و پهله پهله نییه. نهوسا وتیان ئا ئیستا ئیتر ههوالی راسته قینهت پیداین (ئیتروای ههول و کوششیکی زۆر به دهستیان هینا) و سهریان بری، ههچهنده خهريك بوو نه و کاره نهکن.

چۆنیتهی ههلبژاردنی باشتترین مانگا و گرنهترین خهسلهتهکانی، وهك له ئایهتهکاندا ئاماژهی پیدراوه به پیی پای زانایانی پافهکاری قورشان نهوهیه که: ۱) ته مهنی مامناوهند بیت، زۆر ته مهن کهم نه بیت شیر بهرهم نه هینیت یاخود کهم بهرهم بیت، پیریش نه بیت که دیسانه وه بهرهمی شیری کهم بدات. زانیارییهکی چه سپاوه که مانگا دواي دوهم و سییهم جاری زاینی، واته ته مهنی ۴-۵ سالانی بهرهمیکی زۆر ده دات و پاشان ورده ورده بهرهمه کهی کهم ده بیته وه.

۲) پهنگی زهردیکی تۆخ بیت، واته زۆر مه یله و سپی بیت. پهنگی سپیش دیسانه وه په یوهندی به بهرهمه هینانه وه هیه. پهنگی سپی گهرمی و پووناکی ده داته وه (به پیچه وانهی پهنگی په شه وه که هه لیانده مرئیت و به وهش بهرهمی کهم ده بیته وه به تایبته له وه رزی هاویندا) نه مه له کاتیکدا که

بهرهمی مانگای
سپی له هاویندا
بهرهمه کهی
زۆره به هه مان
تیکراییهکانی
زستان.

(٣) مانگاگە بە ھێز بێت و شەکەت نەبووبێت و بۆ کێڵان بەکارنەیت، چونکە ھەموو ئەمانە لە سەر حسابی بەرھەمەکی دەبێت، کەمی دەکاتەوہ.

(٤) ھەروەھا ھیچ نەنگییەکی دیار لە لەشیدا نەبێت.

ئەو خەسلەت و پێوەرانە لە لایەن زانایەکیان پەسپۆر و پزیشکیکی فیتنەرەری یاخود ئەندازیاری بەروبوومی ئاژەلییەوہ نەگوتراون، بە لکو لە نیگادا لە لایەن زانای ھەموو شت و خوای جیھانیانەوہ ھاتوہ.

مانگا لە ھەموو جیھاندا ھەبێت جگە لە ناوچە ساردەکان. لە لەوێرگا و میترگەکاندا بە خێو دەکرێت لە پێناو گوشت و شیر و پیستە کەیدا. ھەروەھا بە کار دەھێنرێت بۆ کێڵان و پراکێشان و ھەندێجاریش ھەلگرێتی قورسایەکان. شاخیکی مامناوەندی ھەیە. ماوہی سکپیری ٢٨٥ پۆژە و کێشی بیچووە کە ی دوا ی زاینی نزیکەی ٣٠ کیلوگرامە کە پێویستە پۆژانە ٨ لیتر لە شیرێ دایکە کە یی پێدەری.

لە پێنمایەکانی پێغەمبەرە (ﷺ) کە گوشتی مانگا نەخۆشی پێوہیە و شیرە کەشی دەرمانە. گوشتە کە ی گرفتبوون دروستدەکات بە ھۆی پێشالە ئالۆزەکانییەوہ، بە لām دەربارە ی شیرە کە ی لە م دوا یانە دا دۆزرایەوہ کە ترشە لۆکی چەوری ناتیری تێدایە لە جۆری ئۆمێگا-٣ (لە دیارترینیان Prostaglandin) بە کە بەرگریکردن (مناعة) ی لە شێ ئەو کە سە ی دە یخواتەوہ، دژی نەخۆشییەکان زیاد دەکات.

گوێرە کە بیچووی مانگایە، مانگا لە دوا ی ٩ مانگ گوێرە کە ی دەبێت و ماوہی ٨ مانگ لە لایەن مانگا دایکە کەوہ بە خێو دەکرێت و چاودێری دەکرێت، دەگونجێت لەو ماوہیە دا گوێرە کە کان گژوکیا بخۆن.

ناوی گویره که ش له قورئاندا هاتوو: ﴿فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِلِّیٍّ سَمِينٍ﴾ الذاریات/۲۶. واته: ئیتر خۆی دزییه وه و چوو به هاواری خیزانی، گویره که به کی قه له ویان بوو (سه ری بپی و سووریان کرده وه و) هیئای. خوای گه وره ده فه رموئیت: ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۚ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ النحل/۶۶. واته: به پاستی له بوونی مالات (و زینده وه رانی جوړاوجوړدا) په ند و ناموژگاری هه یه بوټان و جیگای سه رنج و تیپامانه، له نیوان نه و شتانه ی له سکیاندا هه یه، له گژوگیای هه رسکراو و خوئندا، شیریکی پاک و بیگهرد و خوش و به تام (په له هه موو ماده ده یه کی خوراک) پیشکه ش به ئیوه ده که ین تا بینوئن.

(٥) مار (الثعبان - الحية - Snake)

خوای گه‌وره له باره‌ی ماره گه‌وره‌که‌ی موسا پێغه‌مبه‌ره‌وه (سه‌لامی خوای لیبیت) ده‌فه‌رمویت: ﴿فَالْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ﴾ الأعراف/١٠٧. واته: (موسا) گۆچانه‌که‌ی فری‌دا و ده‌ستبه‌جێ بوو به ماریکی ئاشکرا.

(ثعبان) ماریکی گه‌وره و درێژه و هه‌ندێجار مه‌به‌ست لێی ماری نێره. نه‌مجۆره له زۆربه‌ی خشۆکه‌کان زیاتر توانای ژبانی هه‌یه له بوارگه‌لی فراوانی گه‌رمیدا. به درێژکۆله‌یی له‌شی جیا‌ده‌کریته‌وه که هه‌چ په‌لیکی نییه. بې‌رپه‌ی پشتیشی جوړیک جو‌له‌ی هه‌یه ده‌توانیت بازب‌دا، مار پێلۆی نییه بۆیه چاوی داناخات.

هه‌ندیک له ماره‌کان به‌ده‌وری نێچیره‌که‌یاندا پێچ ده‌خۆن و په‌ستانی ده‌خه‌نه سه‌ر و ده‌یکوژن و پاشان لوشی ده‌دن. مار ده‌توانیت ئاژه‌لی گه‌وره‌تر له‌سه‌ری خۆی بخوات. هه‌يانه ده‌توانیت ئاسکێک بکوژیت و بیخوات به‌هۆی نه‌وه‌وه که ده‌توانیت کۆی ئیسکی ده‌می پێکه‌وه بجولێنیت، چونکه کاکيله‌کانی پێکه‌وه نه‌به‌ستراون.

خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿

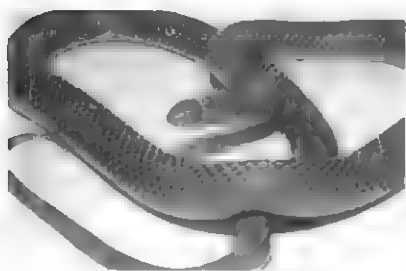
فَالْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ

يَا قُورْئَانُ الشُّعْرَاءُ/٤٥. (تلقف) واته

به‌خیرایی و باشی نێچیره‌که‌ی

ده‌خوات. ئایه‌ته‌که‌ واته: موسا

گۆچانه‌که‌ی فری‌دا، هه‌رچی درۆ و

دەلەسە و گوريس و داريان ھەبوو، ھەر ھەمووى ھەلگوشى و لەناوى دا.
ژار تاكە ھۆكارى خۆپارىزى مار نىيە، مارى گژوگىيى ئەوروپى
بەدەردانى شلەيەكى بۆن ناخۆش پارىزگارى لەخۆى دەكات. مارى لوت
چەماۋەش خۆى ۋەك مردوو پيشان دەدات و بەپشتدا خۆى
ھەلدەگىرپتەۋە. زۆرىنەى مارەكان ژاريان ھەيە ۋەك (مارى كۆبرا) كە لە
ھىند و چىن ھەيە و ھەندىكيان درىژيان دەگاتە پىنج مەتر و زياتریش.

لەبارەى جولەى مارەۋە خۋاى گەورە دەفەر مويى: ﴿قَالَفَهَا فَإِذَا هِيَ
حَيَّةٌ تَسْعَى﴾ طە/۲۰. واتە: ھەر كە فرپى دا، بوو بەمارىكى زىندوو،
بەخىرايى دەجولايەۋە.

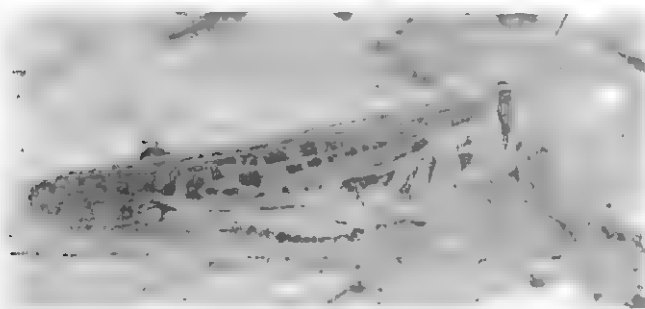
لەپاستيدا مارى درەختان دەجولپن و بەنيو درەختەكاندا بەخىرايىيەكى
زۆر خۆدەخلىسكىنن و دەجولپن. مارى بىابانىش بەشىۋەيەكى لولپىچى
دەجولپن تا لەنيو لمى بىاباندا خۆنوقم دەكەن (ئەم كارەش ۋەك ھەلاتن
لەگەرمای بىابان ئەنجام دەدەن).

مارە دەريايىيەكانىش (كە لە پۆلى ماسىيەكان دادەنرپت) زۆربەيان بۆ
ھىلكەدانان بەرەۋ كەنارەكان ناچن، بەلكو ھەر لە لەشى خۆياندا ھىلكەكان
دەتروكىنن و بىچووى زىندوو لەدايك دەبپت و دەشتوانپت مەلەبكات. ئەم
مارانە بەتەۋاوى ئاوين و لوتيان زمانەى تايبەتى ھەيە پىئ لە
چونەژوورەۋەى ئاو دەگرپت بۆ نيو لەشيان.

(٦) کولله (الجراد – Grasshopper)

کولله له پۆلیکی میرووه کانه. پتیه کانی دواوهی درێژن و یارمهتی دهدهن له بازدان و جیگیربوونیدا. هه ندیجار سوپایه کی ژماره زۆری کولله کۆده بنهوه و بۆ دووری زۆر کۆچ دهکهن، نه گهر له سه ر کێلگه یه ک نیشته نه وه نه و کاته هه رچی دانه ویلّه و به ره مه می کشتیاری نه و کێلگه یه یه خراب و وێرانی دهکهن. خوای گه و ره ده فه رمویت: ﴿خُشْعًا أَبْصِرْهُمْ يُخْرِجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَانَهُمْ جَرَادٌ مُّنْتَشِرٌ﴾ القمر/٧. واته: (خوانه ناسان) چاویان شوڤه و شه ره زارن، له ناخی زه وییه وه دینه ده ره وه، هه روه ک لیشاوی کولله ی زۆر (په وکاری زه وی داده پۆشن).

له وه رزی هیلکه داناندا کولله به هۆی پاشووی له شیه وه چال دروسته کات و له قوولایی نه و چالانه دا هیلکه کان داده نیت که ماده ده یه کی زو و په قبووی پتیه یه. له ماوه ی دوو هه فته دا هیلکه کان ده تروکێن و کرمۆکه ی بچوکی کولله ی تیدا ده بیت که توانای بازدانیان هه یه.

کولله
له سه ر گه لای
په وه ک ده ئی و
گاز و قوولایی
تایبه تی هه یه
بۆ قرتاندن و

کرۆژتنی گه لای دره خته کان، پاش ماوه یه ک پێسته که ی ده گۆریت و ده بیته کولله یه کی کامل. کولله جوړیک په رده ی هه یه پێیده لێن (Tympani)

كە وەك پەردەي گۆي وایە و بەرپرسی وەرگرتنی لەرەلەرە دەنگیەکانی دەنگی بالەکانی هاوپی کولەکانی کۆمەڵەکیەتی. ئەو پەردەیش لە بەشی خوارەوی دوو بالی پیشەوایدایە. دوو بالی کامیشی لەپشت دوو بالی پیشەوای هەیە. دوو چاوی پیکهاتە سادەي لەگەڵ دوانی ئاویتەدا هەیە. ئەو ی وادەکات کیشی کولە سوک بیٔ بوونی کیسی هەوایی ناوەکییە لەنزیك پووی لەشیدا، ئەم کیسانە دەرچەي دەرەکییان هەیە بەنیو پیستیدا.

(۷) گویدریژ (الحمار - Donkey)

خوای گه وره ده فەرمویت: ﴿وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْظُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنْ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتَ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ﴾ لقمان/ ۱۹. واتە: (هەولبەدە) لە پۆیشتندا مامناوەندیانە بپۆ، بەرەو ئامانجیکی چاک هەنگاوبنێ، بە دەنگی هیواش و لەبار گفتوگۆ بکە و بدوێ، چونکە بەراستی ناخۆشتەین دەنگەکان دەنگی گویدریژە.

ئەم گوتارە لەسەر زمانی لوقمانی حەکیم هاتوووە کاتێک ئامۆژگاریی کۆپەکەیی دەکات و داوای لێدەکات دەنگی نەزم بکاتەو، چونکە دەنگی بەرز ناخۆش و بێزارکەرە و بە ژاوە ژاوە دادەنرێت و زانایانیش بە ژینگە پیسکەری دادەنێن. گویدریژ بە دەنگە ناخۆشەکەیی (زەپینی) بەناوبانگە کە ناخۆشتەین و بێزارکەرترین دەنگە.

زانایان ئاشکرایان کرد هەر گویدریژیەک دەنگیکی تایبەتی خۆی هەیە و دەکرێت بەهۆیەو لەوانی تر جیا بکریتەو. هۆکاری ناخۆشی دەنگی لە کەم جولان و غار نەدانیاوەتی.

خوای گه وره ده فەرمویت: ﴿وَالْعَدِيَّتِ ضَبْحًا﴾ العاديات/ ۱. واتە: سویند بەو ئەسپانەیی (کەبەرەو گۆرەپانی جیهاد) بە گرمە و پرمە غاردەدەن. (ضبح) حیلاندنێکی سوکە و بێزارکەر نییە. ئەسپ بەهۆی غارغارنێیەو بەدەستیەیناوە، چونکە لەوێوە هەموو چەوری دەوری دەنگە ژێیەکانی توانوەتەو و ئەو ژێیانەش توشی گەرمبوون و کشان دەبن لەپێی وەرزشی غارغارنێەو، ئەوەش هەروەک کشانی ژێکانی ئامێرە میوزیکییە ژێدارەکانە تاکو دەنگیکی بەرز و جوانیان هەبێت.

گويدريژ ئارامگريپەكى گەورە و زۆرى ھەيە و بە ئاسانى بە پىگاي بەردىن و سەختى شاخەكاندا پى دەكات، ھەر ھە دەتوانىت بۆ ماوہ يەك بەبى ئاو بۆى و دەشتوانىت ئاوى سوپىر بخواتەوہ. گويدريژ لە دۆژمنەكانى پادەكات و خۆدە شارپتەوہ بە لام ئەگەر ھىرشى كراپە سەر گاز دەگرىت و جوتەپىيى دواوہشى بۆ بەرگري لەخۆكردن بەكاردينىت.

گويدريژى كىوى لە ئەفريقا ھەن و بە پىستە ھىلكارىيەكانيان لە گويدريژى ئاسايى جيا دەكرىنەوہ. (لە باسى گويدريژى كىويدا كورتە باسىكى ئەمجۆرەيانمان كردووہ).

(۸) نه ههنگ (الحوت - whale) و ماسی

(السّمك - Fish)

خوای گه وره ده فه مویت: ﴿وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذَبٌ فُرَاتٌ سَائِفٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِن كُلِّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَازِرَ لَتَبْنَعُوا مِنْ فَضْلِهِ. وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

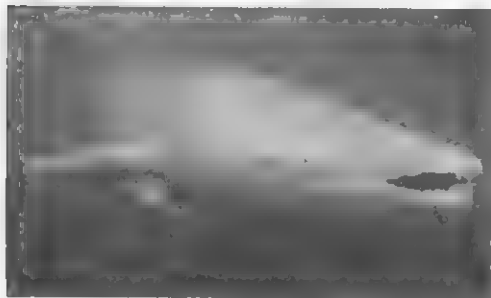
فاطر/۱۲. واته: ههردوو جوړ ده ریا وهك یه ك نین، یه كیكیان ناوی سازگار و خوش، ئه وی تریان سویر و تال، له ههردووکیان گوشتی ته پ و تازه ده خون، جوړه ها شتی گرانبه ها ده ردینن و له بهری ده كهن و خوتانی پښ ده پازیننه وه. ئینجا كه شتییه كان ده بینن ئاوه كه له ت ده كهن و (به ئاسانی پیایدا ده پوښ) تا له به خششه كانی په روه ردگار به هره وهر بښ، به لكو سوپا سگوزاریش بښ.

پیغه مبه ر (عَنْزِيَّة) فه رمویه تی: ﴿دوو مردووتان بو حه لال كراوه نه ههنگ (ماسی) و كوله﴾ سنن ابن ماجه.

نه ههنگ و ماسی ته نها به ده رهیتانیان له ده ریا و ئاو ده مرڼ، یاخود هه ر به هزی پیداكه وتنی ته ورژمه كهرم و سارده كانه وه ده مرڼ و

سه رده كه ونه سه ر پووی
ده ریا خویداره كان، ئه مه ش
حه لاله و هیچ مه ترسییه ك له
خواردنیدا نییه.

دریژنی نه ههنگیكی
پینگه یشتوو ده گاته نزیكی

٤٥ مەتر و كيشەكەى ١٥٠ تەن. ئەو هەستانەى لای نەهەنگ بەهێزى بىستن و بىنين و هەستکردن. نەهەنگ لەنيو شيردەرەكاندا خاوەنى گەورەترین مۆخە. نەهەنگى شين گەورەترین و قورسترين شيردەرە. زۆربەى نەهەنگەكان بە كۆمەل دەژين و دەتوانن تا قولايى ٣ كيلۆمەتر بچنە ژير ئاوهوه، جارجارە بۆ هەناسەدان دینه سەر پووى ئاو و لەپى دەرچەيهكەوه لەسەرەوهى كاسەى سەرى هەوا بەكارهاتووەكەى نيو سيبهكانى دەكاتە دەرەوه. نەهەنگ دەتوانيت ماوهى ١٥ خولەك لە ژير ئاودا بمينيتەوه، نەهەنگە گەورەكانيش سى ئەوەندەى ئەوكاتە دەتوانن بميننەوه.

گوشتى نەهەنگ سوودگەلى گەورەى هەيه، بپىكى زۆر لە پڕوتينهكانى تىدايه كه بەهايهكى خۆراكى گەورەيان هەيه، هەروەها دەولەمەندە بە ترشه ئەمىنيەكان و پيژەيهكى بەرز لە فوسفۆر كه بۆ پيڤكەتەى شانەكان و ئيسكى مندال گرنگە. جگە لەوانەش كاليسيۆم و فيتامين (A) تىدايه كه بۆ سەلامەتى بينايى و پيىست بايهخى گەورەيان هەيه.

لە گرنگترین سوودە پزىشكيبەكانى زەيهيتى نەهەنگ: پيژەى كۆليستروۆل دادەبەزىنيت و پەستانى خوین كەمدەكاتەوه و پى لە هەوكردنەكانى پيىست و جومگەكان دەگريت.

خوای گەورە دەفەر مويت: ﴿أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرْمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾
المائدة/٩٦. واتە: خواردنى زیندەوهرانى دەريايى حەلالە بۆتان، هەر خواردنیکيش لەوان وەرگيريت، هەروەها بۆ ئەو کەسانەش کە لەسەفەردان و پاوى زیندەوهرانى دەشتى و کيوى ليتان حەرامە هەتا لە ئیحرامدا بن، لەو خوايه بترسن کە دەگەپینهوه بۆلاى و بۆ لپرسينهوه کۆتان دەكاتەوه.

(صَيِّدُ الْبَحْرِ) له ئایه ته که دا مه به ست هه موو ئه وه یه که پاوده کریت له نه ههنگ و ماسی و... به لام (وَطَعَامُهُ) رافه کارانی قورئان ده لێن ئه وه ی به مردوویی له ده ریاوه به ده ستدیت، ئیستا ماسی ده گریته وه.

ماسی ده کریت به دوو جوړه وه: جوړیکیان ئیسکییه و په یکه ری ناوه وه یان ئیسکی راسته قینه ی هه یه و دووه میش کرکراگه ییه... ماسیه کان خویان پۆلیکن و جیاوازن له نه ههنگه شیرده ره کان به وه ی که را داده نین. به هۆی که وانه ی ریشوداره وه هه ناسه ده دن نه ک به هۆی سییه وه و ته نها له ناو ئاویشدا هه ناسه ده دن. ماسی به هۆی جوڵه ی کلکییه وه بۆ پیشه وه پالێ پێوه ده نریت و په ره که کانیشی ئاراسته ی جوڵه ی پیکده خه ن. هه ندی ماسی له ئاوی شیرین و هه ندیکی تر له ئاوی سوێردا ده ژین. زۆربه ی ماسیه کان به پوله که دا پۆشراون.

له قوولایی کیلۆمه ترێک یان زیاتری ده ریادا ماسی شیوه سه یر ده ژین،

پهنگیان زیاتر سوور و ره شه. له ته نیشته کانی هه ندیکیاندا په له ی تاییه تی هه ن که پووناکی مه یله و سپی ده رده کن.

(۹) به راز (الخنزیر - pig)

خوا ی گه و ره ده فه رمویت: ﴿قُلْ هَلْ أَنْتُمْ بِشِرِّ مَنِ ذَلِكُمْ مَثُوبَةٌ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ لَعْنَتِهِ
 اللَّهُ وَغَضَبِ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرْدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا
 وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾ المائدة/۶۰. واته: (پییان) بلی: نایا هه والی له وه
 خراپترتان بدهینی که کئی زهره رهنده و پاداشتی سامناکی بوخوی
 مسوگه رکردوو؟! (له راستیدا هه نه وجوره که سانه ن که) خوا نه فرینی
 لیکردوون و رقی لیه لگرتوون، (هه نندیک جاریش) کردوونی به مه یمون و
 به راز و به بهنده ی هه موو شتیکی ناشایسته. ئا نه وانه جیگا و پیگایان زور
 ناساز و ناخوشه، زور گومرا و لادهرن له راسته پی و له پیبازی دروست.

له باره ی حه رامکردنی گوشتی به رازیشه وه ده فه رمویت: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ
 عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنَازِيرِ وَمَا أَهْلَ لَغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ
 بَاطِلٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ النحل/۱۱۵. واته: به راستی ته نها
 گوشتی مرداره وه بوو، خوین، گوشتی به راز، نه و سه ربیراوانه ی که به ناوی
 جگه له خواوه سه رده بپرین، لیتی حه رامکردوون، به لام نه وه ی ناچاروو
 (برسیتی زوری بو هینابوو، ده کریت له و گوشت و شته حه رامانه ش بخوات
 به مه رجیک) زیاده پره وی تیا نه کات و فییری نه بیئت، (ته نها نه وه نده بخوات که
 له مردن پزگاری ببیئت) بیگومان (له بار و دۆخی ئاوادا) خوا لیخوشبوو و
 میهره بانه.

له هۆکاره دیاره کانی حه رامکردنی گوشتی به راز نه وه یه که گه و ره ترین
 کۆگای میکروپ و مشه خوری زیانبه خشه. به شیوه یه که ۳۰ جور

نەخۇشى بۆ مۇۋە دەگۈيىتتەۋە، مەترسىدارترينيان كرمى دەزولەيىيە (الدودة الشعرية - Trichiella) و ۲۴ نەخۇشى فايرۇسى كە ديارترينيان ئەنفلۇنزاي بەرازە و ۱۵ نەخۇشى بەكتىرى كە مەترسىدارترينيان نەخۇشى (الحمرة - Erysipelothrix) يە، ۲ نەخۇشى (فطرية) و ۱۰ نەخۇشى خۇراكى ۋەك قەلەۋى و بەرزبۇنەۋەى كۆليستروۆ (ھەموو ۲ كىلوگراممىك گۆشتى بەراز كىلۇيەك چەۋرى تىدايە واتە بەپىژەى ۰.۵٪، بەرامبەر بەۋە گۆشتى مەپ پىژەى ۱۷٪ و مانگا ۰.۵٪ى چەۋرى تىدايە). پىژەى كۆليستروۆ لە چەۋرى بەرازدا بۆ مەپ بۆ مانگا يەكسانە بە ۶: ۷: ۹.

ھەروھە گۆشتى بەراز چەند نەخۇشىيەكى دىكەش توشى مۇۋە دەكات ۋەك پەقبۇۋى خۇيىنبەرەكان و پەستان و شىرپەنجە.

لە ھۆكارەكانى ترئەۋەيە چەۋرىيەكەى كە ناتوانرئىت لە گۆشتەكەى جىابكرئتەۋە پىژەيەكى زۆر كېرىتى تىدايە، گۆشتەكەى بىرىكى زۆر ترشى

(بۆلىك)ى تىدايە ۋە ھەموو ئەوانەش ئازاردەرن و ھۆكارى شىرپەنجەن.

سەلمىنراۋە ئەگەر چەۋرى بەراز بخورىت ئەۋا لە چەۋرى نىۋ لەشى كەسەكەدا ھەمان

پىككەتەى چەۋرى بەرازكە دروستدەيىت (ھەر بۆيە ئەگەر لە حالەتى بىرسىتئىيەكى زۆردا مۇۋە ناچارى خواردنى بوو پىۋىستە تىرى لى نەخوات و بە ۳ پاروۋ دەستەلگىت).

ئەو كەسەي گۆشتى بەراز دەخوات سروشت و پەفتارەكانى وەردەگریت، وەك مەيل نەببون لە مێيە و كۆمەلێك خەسلەتى بەدى تر. لێكۆلینەوێ زۆر هەن پەفتارى مڕۆڤ پەيوەست دەكەن بە خواردنى گۆشت و بەرھەمى ئەو ئاژەلەي دەخوات. بۆنموونە ئەو كەسانەي گۆشتى وشتەر دەخۆن بە ئارامگرى و بەرگەگرتن جیادەكرێنەو، ئەوانەش كە زیاتر گۆشتى مەپ دەخۆن هێمن و لەسەرخۆن و... بەوجۆرە.

بەراز تەمبەلە و حەزى بە پووناكى نيبە، حەزدەكات بخوات و بخەوێت و زۆریش چلێسە، چەند تەمەنیشى زیادبكات تەمبەلتر دەبێت. هېچ وەرە و ئیرادەيەكى جەنگ و بەرگرى لەخۆكردنێكى نيبە. هەموو شتێك دەخوات، تەنانەت كەپوو و كرم و ماریش... ئاژەلێكى پيسوچەپەلە و حەزى بە خۆوەردانە لە قور و لیتە.

بەراز لە سەر جەم كیشوەرەكانى جیھاندا هەيە جگە لە كیشوهرى جەمسەرى باشور. بەرازى كێوى بە ناشیرینترین شیردەرەكان دادەنرێت لە دیمەنیدا. پووخسارى درێژكۆلەيە و چوار شێوێ كەلبە لە دەمیەو دەرچوون، چاوەكانى بچوكن... ئەم بەرازانە خێرايان دەگاتە ۵۰ كیلۆمەتر لە هەر كاتژمێركدا، كاتێك دەپوات كلكى بەرزەكاتەو. مێيەي بەرازى كێوى لە هەر زانیكیدا ۲-۱۲ بیچووى دەبێت، بەلام بەرازى مالى ژمارەيەكى زیاترى دەبێت. ماوەى سكبڕیشى ۵-۳،۵ مانگە و بیچووەكانیشى تارا دەيەك قەبارەيان گەورەيە.

(۱۰) ئەسپ (الخيـل - Equine)

خوای گەۋرە دەفەرموئیت: ﴿إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَنِيِّ الصَّافِنَاتُ الْإِجَادُ (۳۱) فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (۳۲) رُدُّوْهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ﴾ ص/۳۱-۳۳. واتە: دەمە و ئیوارە یەك ئەو ئەسپ چاكانەى (كە ئامادە كرابوون بۆ غەزا) هێتایان و نمایشیاندا. سوله یمان وتی: من هەمیشە حەز لە مجۆرە کارانە دەكەم و گرنگی بەم ئەسپانە بە خێر دەزانم (لەگەڵ ئەوەشدا نابێت ببنە هۆی ئەوەی) كە لە یادی پەروەردگارم بێتاگام بکەن و یادی فەرماۆش بکەم، (ئەسپەکان) غاریان کرد تا لە چاۋ ونبوون. (لەو وەدوا سوله یمان فەرمانی دا) كە بیانگیژنەو (و كە گەپانەو بە بۆلای) دەستی هێنا بە پان و ملیاندا.

ئەسپ ئاسان مەشقی پێدەكریت و فێردەكریت، زاكیرە یەكی بە هێزی هەیه و بەو فایشە بۆ خاوەنەكەى. ئەسپ مانگیكى تەواو لە سەر پێیەكانى بەبێ ماندوبوون بە پێو دەو سستیت، هەر بەوجۆرەش دەخەوێت. قاچەكانى ئەسپ درێژ و بەهێزن، یارمەتى دەدەن لە پاكیشتانی گالیسكە و لێدانى هەر هێرشبەرێك بۆى. كۆنەلوتى فراوانە و ئەوەش یارمەتى دەدات لە هەلمژینی هەۋای پێویست. دیارترین هەستە بەهێزەكانى ئەسپ بریتین لە: بینین و بیستن و بۆنکردن.

ئەسپ دوو جۆرى سەرەكى هەیه: ئەسپى عەرەبى خێرا كە ئەسپى پێشبركییەكانن و ئەو ئەسپەى كە لە دۆلى دەریای (كلایدویشار) هەیه بۆ پاكیشتانی قورسایى بەكاردێت. ئەسپى بچوكیش هەن بەرزبیا ن دەگاتە

نەزىكەنى يەك مەتر ۋە بىست سانتىمەتر ۋە كىشىيان ۲۲۵ كىلوگرام دەپت. نەزادى ئەمىۋرە ئەسپە دەگەپتەۋە بۇ دورىگەنى (شىتلاند) لەباكورى (ئوسكىتلەندە) ۋە بە (فولابىلا) ناسراۋە.

(۱۱) گورگ (الذئب - wolf)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ، وَأَخَافُ أَنْ
يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ﴾ (۱۳) قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ
عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَيْرُونَ ﴿يوسف/ ۱۳-۱۴. واته: باوکیان وتی: من نقد
غمناک دهیم که ئیوه یوسف بهرن، ده ترسم گورگ بیخوات و ئیوه گوئی
نه ده نن و لئی بیئاگابن... وتیان: گهر بییت و یوسف گورگ بیخوات،
ئیمه ش کۆمه لیککی ئاوا به هیژ له گه لیدا بین، به پاستی ئیمه زۆر
خه ساره تمه ندین.

مه به سستی نایه ته که گورگ به شیوه یه کی گشتی (هر ره گه زیك)...
نایه ته کان باس له ره فتاری دوژمنکارانه ی
که لبه داره کان ده کهن. له و نایه تانه دا
یه عقوب پیغه مبه ر (سه لامی خوای لیبت)
له باره ی یوسف وه به کوپه کانی تری
ده لیت: "ده ترسم گورگ بیخوات و ئیوه
لئی بیئاگابن".

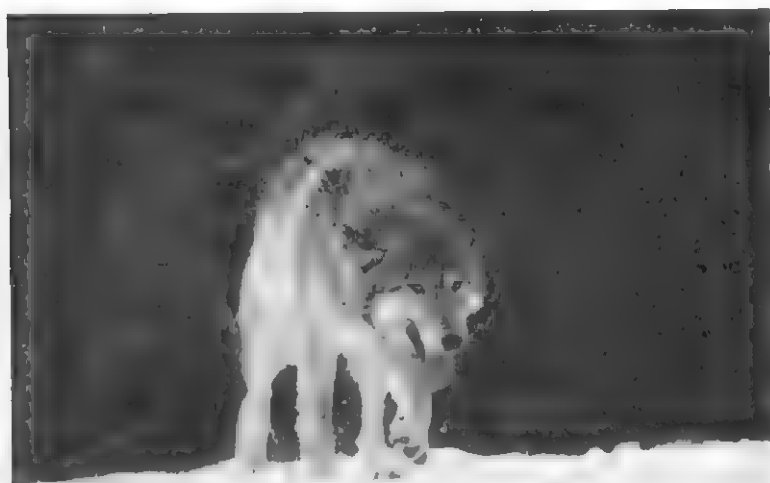
ره فتاری دوژمنکاریش له دوو حاله ت
به ده ر نییه: بالاده سستی و سه روکبوون
یاخود ترس له بوونی هیژی تر. هه میشه
که لبه داره کان ده بینین به دوا ی نه وانه دا

پاده کهن که پاده کهن، یاخود له وه پاده کهن که به دوا یانه وهن.

گورگ گەورەترین ئەندامی خێزانی کەڵبەدارەکان پێکدێن کە سەگ و پێوی و چەقەل و پشیلە دەگرنەو. گورگ لە وەرزی زستاندا دەزیت و ماوەی سکپیشی ٦٥ پۆژە و لە هەر جارێکدا مێه ١-١١ بیچووی دەبێت کە لە کاتی لەدایکبوونیاندا کوێرن و نابیستن.

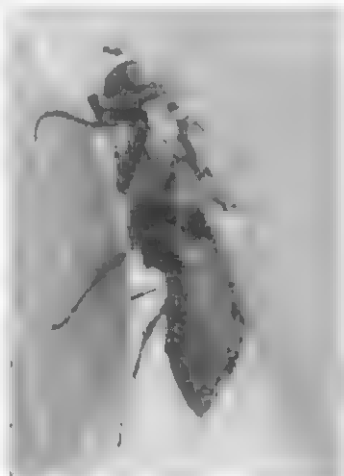
گورگ هەستی بەهیزی هەیە، بینین و بۆن و بیستنی زۆر هەستیار هەیە بە پادەیه ک کە دەتوانیت ئاسکێک لە دوروی ١٦٠٠ مەترەو بەبینیت و بۆنی بکات. کەڵبەدارەکان بە گشتی تەنھا چوار پەنجەیان هەیە بە پەلەکانی دواوەیانەو... ناتوان بە درەختدا هەلگەپێن، بەلام شەرکەرێکی کارامەن.

(۱۲) میّش (الذباب - Flies)

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاستَمِعُوا لَهُ: إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ. وَإِنْ يَسْأَلُهمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ﴾
الحج/۷۲. واته: نهی خه لکینه! نمونه یه ک هیئراوه ته وه چاک گوئی بو بگرن: به پاستی نه وانهی که له جیاتى خوا هانا و هاواریان لیده کهن، هرگیز ناتوانن تاکه میشیکیش دروستبکهن، هرچه نده بو شه وکاره کوینه وه و (یارمه تی یه کتریش بدهن) و نه گهر میشه که شتیکیان لی بفرینیت، ناتوانن پیی بزنان و لئی بسه ننه وه، له پاستیدا هم بته کان لاواز و هیچ لینه هاتوون هم میشه کهش لاواز و بیهیژه.

میّش کولک له سهر له ش و پییه کانی هیه، هر بویه به شداری له کرداری په رینی گول و پووه که کانددا ده کات...
خوای گه وره ته حه ددا ده کات مرؤف بتوانیت شه و شته ی میّش ده یگریّت و ده بیات لئی بسه نیته وه. میّش خورتومی هیه و به هویه وه خوراکه که ی ده مژیّت و له ماوه ی چه ند چرکه یه کی زور که مدا ههرسی ده کات و هرگیز که س ناتوانیت لئی بسینیتته وه (ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ).

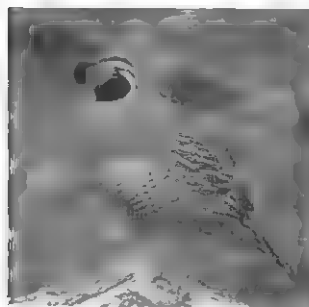

مېش خورتومى ھەيە خۆراكى پېدەمژىت ۋە زىمانى ھەيە، ئەگەر مېش پېكەۋتى خواردنىكى پەقى كرد (وہك شەكر) لىكى بەسەردا دەكەت، دەتوئىتەۋە ۋە خورتومەكە دەيمژىت. مېش چاۋى گەۋرەي ھەيە كە ژمارەيەكى زۆر ھاۋىنەي شەشى تىدايە يارمەتى دەدات بۆ بىنين بە ھەموو ئاپاستەكاندا. زۆربوونى خىرايە ۋە لەھەر جارىكدا نىزىكەي ۱۵۰ گەرا دادەنىت.

خواردنى مېش ئەندامىيە، يان ئاۋەلىيە ياخود پوۋەكى... مېش لەپوۋى پۆلىن ۋە پېكەتەي لەش ۋە ھەندىك خوۋى ۋەك ھەلىنجانەۋەۋە (Regurgitation) لە مېشۋولە دەچىت. دەتوانىت ماۋەي ۳-۴ كىلومەتر لە خالى دەرچوۋنىيەۋە بفرىت ياخود گەشت بىكات بۆماۋەي ۳۴ كىلومەتر. دلى مېش ۱۰۰ جار لە خولەكىدا لىدەدات.

(۱۳) بالندهی شه لاقه (السلوی - Quail)

خوای گه وره ده فەرمویت: ﴿وَلَلْنَا عَلَىٰكُمْ الْعِمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّٰ وَالسَّلَوى كُلَّوْا مِن طَيِّبَتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ البقرة/۵۷. واتە: لە ناز و نیعمەتەکانی خوا بۆتان ئەوەیە کە: ئیمە هەورمان بۆ کردوون بە سیبەر و گەزۆمان بۆ باراندن و پەلە وەری شه لاقەمان بۆ ناردن، دە بخۆن لە و پزق و پوزییه چاكانەى پیمان بەخشیون (بەلام لە بەر بى دینی و ستەمیان) تۆلەمان لى سەندن، وەنەبیت ئیمە ستەممان لى کردبن، بەلکو هەر خۆیان ستەمیان لەخۆیان دەکرد.

قورئان ئاماژە دەدات بەوەی منەتیکى خواپیه لەسەر ئەوەی ئیسرائیل کە هەموو پۆژەکانی هەفتە جگە لە شەممە خۆراکی پێویستی پێدەدان، ئەو (سلوی) یەى خوای گەورە بە ئەوەی ئیسرائیلی بەخشیبوو، بۆ هەریەکەیان بەبرزاوی دەهات، دەبخوارد و ئێسکەکانی جێدەهێشت و لەپاشان بە فەرمانی خوا دەبـووەوە پەلە وەرەکە.

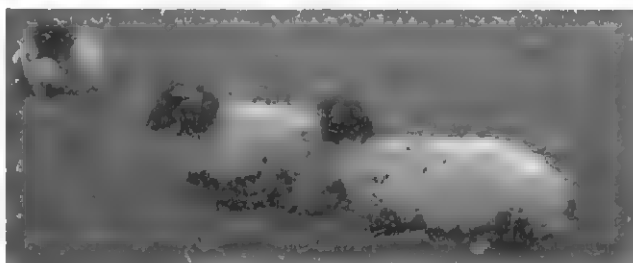
شه لاقە لە خێزانی بالنده مائیه کانه و لە هەموو جیهاندا هەیه بەتایبەت لە دوورگەکاندا وەک دوورگەى (مدگشقر) و یابان و گینیاى نوێ و نیوزیلەندا و فیلیپین... بە کۆچکەرەکانیش دادەنرێن. شه لاقە چەند جوړیکى هەیه و لە کۆمەلى گەورەدا دەژین کە هەر کۆمەله ۱۰۰ بالندهیه.

(۱۴) مەپ (الضأن - Sheep) و بزى (الماعز - Goat)

خو دەفەر مويىت: ﴿ثَمَنِيَّةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ أَلَذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ نَحْنُ نَحْنُ يَعْلَمُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ الأنعام/۱۴۲. واتە: (خوای گەورە) ھەشت جووت مالاى (بۆ خزمەتى مروۋە دروستکردوۋە) لە مەپ جووتىك و لە بزنىش جووتىك (ئەى محمد ﷺ) بەو نەفامانە بلى كە ھەر لە خويانەو ەشت ھەرام دەكەن) ئايا خواردنى گۆشتى نېرەكان ھەرامە يان مېيەكان يا ئەو ەى لە سكى مېيەكاندا ھەيە؟! ئەگەر ئيو ە راست دەكەن و بەلگەيەكى زانستيتان پيئە، بۆمان پوون بکەنەو ە.

مەپ لە پيئاو شير و گۆشتەكەيدا بەخيۆ دەكرىت. سەرەپاي ئەو ەى خورى و فەرۆكەشى بەكار دەھيئىرىت. مەپ سالانە يەك جار دەزىت، جوړى مەپ ھەيە تەنھا نېرە شاخى ھەيە و ھەيشە نېرە و مېيەيش ھەيانە و مەپيش ھەيە بى شاخە. ژمارەى پۆلەكانى مەپ لە جىھاندا ۲۷ پۆلن... شاخى نېرەكان بەشيۆەى بازەبىي خول دەخۆن، كاتىك بەگژ يەكدا دەچن

بەرەو يەكتر
پادەكەن و
خوارەو ەى
شاخەكانيان
پيكا دەدەن و

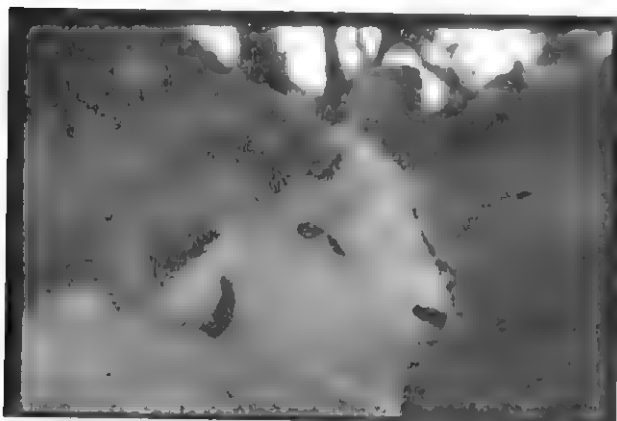

لهوهش دهنگیك دروستدهبیئت و دۆل و دهشتهكهی كه تییدان پر له و سه دایه دهكەن، له راستیدا ئه و جهنگین و به گزیه كدا چوونه هیچ شوینه واریکی ئازار و برینی سهرو له وجۆره لای مه په كان جینا هیلتیئت.

مه پ ده توانیئت له سه ر گزۆگیای كه م و زه ویه كهی وشكه لانیئش بژی. پیویستی زۆری به خوێ هیه و دهیخوات، چونكه ئاره زوی خواردنی زیاد دهكات و فهروه كهی له حاله تیكي باشدا ده هیلتیه وه و ده پاریزیئت.

فهروه ئه و خورییه كه له شی داپۆشیوه و له ئاووه وای سارد ده پیاریزیئت، له هاویندا خوری مه پ ده پردیته وه بۆنه وهی كه رمای هاوینی له سه ر كه م بییته وه، له هه ر برینه وهیه كدا نزیکه ی ۲ کیلوگرام خوری به ره م دیئت.

بزن له هه ندیک ولاتدا به مه به سستی شیر و گوشت و مووه كهی به خێو ده کریئت. بزن مووی کورته و قاچه كانی له قاجی مه پ دریژترن و به زۆری له ولاته گه رم و وشكه كاندا ده ژین، له پۆیشن و جوله یاندا به وده و ئازاترن.

بزن توانای به رگه گرتنی نه خو شیه كانی هیه و ئاسان به پێوه ده بریئت و به خێوده کریئت... شیر ی بزن له شیر ی مانگا

ئاسانتر هه رس ده کریئت. مییه ی بزنی مالی ۱-۳ بیچووی ده بیئت، له دایکبوونی دوانهش زۆر باوه.

به لام بزني كيوي له مهر جاريكدا تهنها بيچوويه كي ده بيت و دوانه يي
تيذا زورده گمه نه. بزني كيوي له مهر بهرد و كهنده لانه كان ده ژي. له ش پيك
و تاراده يه ك پي جيكين و به هوي هسته به هيزه كانى چاوديري و
به رده واميبه وه پي به لينزيكبوونه وه ي دوزمه كانى نادات. له جوله و
پاكر دنيشدا خيرايه.

خوای گه وره ده فهرمويت: ﴿وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَخْكُفَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ
نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحَكِيمِهِمْ شَاهِدِينَ﴾ الانبياء / ۷۸. واته: داود
و سوله يمان كاتيک كه ده باره ي نه و بيستان و كشتوكاله ي كه مهر و
مالاتي هه نديك كه س تيايدا بلالوبوونه وه بپاريان ده ركرد، زيانيان به
كيككه كه گيانده و نيمه شايت بووين له مهر نه و داوه ري و بپاره ي
نه وان.

(۱۵) بۆق (الضفدع - Frog)

خوای گه و ره ده فەر مویت: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ
وَالضَّفَادِعَ وَالْذَّمَ أَيْنَ مَفْصَلَتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾ (الأعراف/۱۳۳).
واته: ئیمهش به لای لافاو و کولله و نه سپی و بۆق و خوینمان بۆ ناردن
(به ده ست هه ریه کیك له و به لایانه وه ماوه یه ك ده تلانه وه و گیریان
ده خوارد) که چی هه ر خویان به زل و گه و ره ده زانی، تا بلئی قه و میکی
تا وانبار و تا وانکار بوون.

له م ئایه ته دا باسی بۆق کراوه به وهی سه ربازی خوا بوون و بۆ سه ر
فیرعه ون و نه ته وه که ی نێردران، به شیوه یه ك که له خواردنیاندا و ته نه انه ت
له ده میشیاندا هه بوون، تا به داوایه کی موسا پیغه مبه ر (سه لامی خوای
لَبِیَّت) نه و سزایه له سه ربیان هه لگیرا.
بۆق نازده لئیکی وشکاوه کییه، پیستیکی لوس و خزی په نگ سه و زیان

قاوه یی هه یه،

زۆرجاریش

په له په لهن.

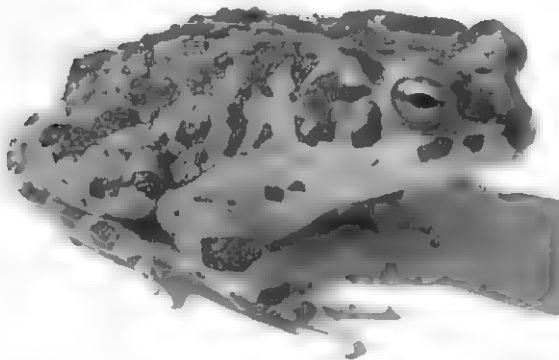
چاوه کانی و ده می

گه و ره ن و پییه کانی

دواوه ی له وانی

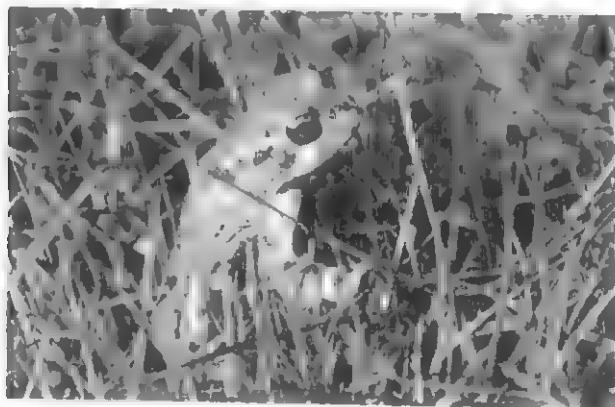
پیشسه وه ی

گه و ره ترن و نه وه ش

يارمەتي بە ئاساني مەلەکردن و خو نەوم کردني لە ئاودا و بەباشي بازداني دەدات.

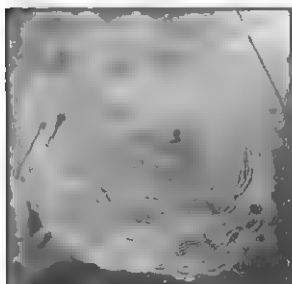
زمانی بۆق لە پيشەوہی دەمیدا چەسپاوہ و بۆ ناوہوہ نوشتاوہتەوہ،
لەلاکاني زمانيدا دەردراوی لينج ھەيە و بە جولەيەکی خيرا بۆ ميرووی
ھەلدەدات و پيوہی دەلکينيت و کە نيچيرەکەي گرت زمانی بەرەو دەمی
دەگيريتەوہ.

(۱۶) جالجالۆکه (العنکبوت - Spider)

خوای گه و ره ده فه رمویت: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَرَهَا الْبُيُوتُ لَبَيْتٌ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ العنکبوت/ ۴۱. واته: نموونه ی ئەوانه ی جگه له خوای گه و ره که سانیکی تر ده که نه پشتیوانی خویان، وه نموونه ی جالجالۆکه یه که وایه که مالتیک بو خوی سازیکات، (به مهرجیک) نابودترین و لاوازترین مال مالتی جالجالۆکه یه ئەگەر سه رنجی بدهن و تیی بگن.

له م ئایه ته دا به دیهینه ره وه والمان ده داتیی ئەوه ی مالتی جالجالۆکه دروسته دکات مییه که یه نه ک نیره، به به لگه ی بونی (تاء التانیث) له سه ره وشه ی (اتخذت). ئەو ماله مالتیکی لاوازه و لاوازییه که شی مادیه هه رچه نده له رایه لی جالجالۆکه رایه لیک دروستکراوه به هیزتر له و ئاوریشمه ی (کرمی ئاوریشم) دروستیده کات.

سیفه تی مال و لانه ی نیشته جیبوون ئەوه یه خاوه نه که ی له سه رما و گه رما و ئالوگۆری که ش و ئازاری زینده و ه ره به هیزتره کان بپاریزیت، به لام ئەم خه سه له ته له مالتی جالجالۆکه دا نییه. لاوازییه کی تر له پوو ی

کۆمه لایه تیه وه، سه لمینراوه مییه ی جالجالۆکه له دوا ی زه ماوه نده کاردن له گه ل نیره دا، نیره ده کوزیت و ده رخوا ردی بیچووه بچوکه کانی ده دات له دوا ی ده رچوونیان له گه را کانیان.

ئايەتەكە باس لەو دەكات جالجالۆكە بە دەگمەن مال دروستدەكات،
و ەك دەفەرمویت: (كَمْثَلِ الْعَنْكَبُوتِ أَخَذَتْ بَيْتًا) چونكە جالجالۆكە
بە دەگمەن مال پێكدیئیت و ەك مېروویەکی گەپیدە دەمینیته ەو.

بروانە! پاكو بێگەردی بۆ خوای مەزن، لەكاتی كۆچی پێفەمبەری خوا
(ﷺ) لە مەككە ەو بۆ مەدینە، جالجالۆكە دەست لە گەپان و گەشتی خۆی
ھەلەدەگریت و لە دەرگای ئەشكەوتی (الشور) دا مالی خۆی بۆ پارێزگاری
خۆشەویستی خوا دروستدەكات.

جالجالۆكە ھەشت قاچی ھەيە، لەشی
دابەش دەكریت بۆ سەر و سنگ و سك.
ھەروەھا ھەشت چاوی ھەيە، ھیلانەكەي لە
پایەلی ورد پێكدیئ (پیشتر باسكراو) و
ماوێ دروستكردنەكەي ۳۰خولەك دەخایەنیت.

دوای ئەوێ جالجالۆكە تۆرەكەي (داوەكەي) بونیاد دەنیت لەژێر
گەلایەكدا خۆی حەشار دەدات، ھەركات میش بەر تۆرەكە دەكەوێت
بەپایەلی پەيوەست بە جالجالۆكە ەو جولەكەي دەنیریت، لەكاتەدا
دەمودەست دەگاتە نیچیرەكە بەبێ ئەوێ قاچی بەر لانەكەي بكەوێت،
دەيكوژیت و بەپەردەيەكی ئاوریشمی دەوری دەدات و بۆ نیوھندی لانەكە
پاپیچی دەكات تاكو شلەكەي لەشی بمژیت و بخوات.

جالجالۆكەي دەرگایی چالێك دروستدەكات و بە پایەلی تاییەتی خۆی
ناوپۆشی دەكات و چاوەپێی نیچیر دەكات، ھەركە گوێی لە تەپە و
دەنگی نیچیرەكە بوو دەستبەجێ دەیگاتی، دەیگریت و دەيكوژیت و
دەيكاتە خۆراك.

(۱۷) قه له رهش (الغراب - Crow)

ئه وده مه ی قابیل هابیلی برای شه هید ده کات و به ده ست ته رمه که به وه گیر ده خوات و نازانیت چی بکات، خوی گه وره بۆ تیگه یاندنی قه له ره شیک ده نیریت. په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوْءَ أَخِيهِ قَالَ يُوتِلَقُ أَعْجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوْرِي سَوْءَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ﴾ المائده / ۳۱. واته: خوی میهره بان قه له ره شیک نارد و چالیک له زه ویدا هه لکه ند (بۆ قه له ره شیک مرداره وه بوو) تا نیشانی بدات چۆن لاشه ی براکه ی بشاریته وه، (ئه و جا که شه وه ی دی) وتی: هاوار له من، من نه متوانی وه کو شه و قه له ره شه بکه م و به قه ده ر نه وم پینه کرا تا لاشه ی براکه م نه سپه رده بکه م، نیتر بۆ هه میشه چوو ه ریزی په شیمانانه وه.

قه له رهش بالنده یه کی گه وره ی ره شه و له بهر ره شیه که ی وه ها ناو نراوه. قه له رهش لاک و ئاژه له بجوکه کان و هیلکه و میرووه کان ده خوات، له م پوه وه بۆ کشتو کال سوودی هه یه، به لام جوړی تری هه یه به ره مه ی کشتو کالی ویران و خراب ده که ن.

قه له رهش کارامه یه و بینایی تیزه و زیره که و قاچه کانی به هیز و ئاماده ی پویشتنی درێژن. ده نووکی درێژ و به هیزه.

هیلانه که ی له به رزایی و ترۆپکی دره خته کاندای بونیات ده نیت. مییه ی

قەلەرەش چوار ھىلکە دادەنەت و چاودىرى دەکات، نېرە خۇراکيان بۆ
 دىنەت، بېچوۋى قەلەرەش دىمەنيان ناشىرىنە .
 ۋەك تېبىنى دەكرىت قەلەرەش لەسەر کارەساتەکان کۆدەبنەۋە، جا
 پووداۋ بىت يان مردن، ۋەك ئەۋەى مژدەى (هەۋالى) خراپەيان پىبىت
 دەقىرپىنن... دەبىت ئاگادارىين پىغەمبەر (ﷺ) نەھى لىکردوۋىن لە
 نمونەى ئەو کارانەۋە پەشبىن بىن.

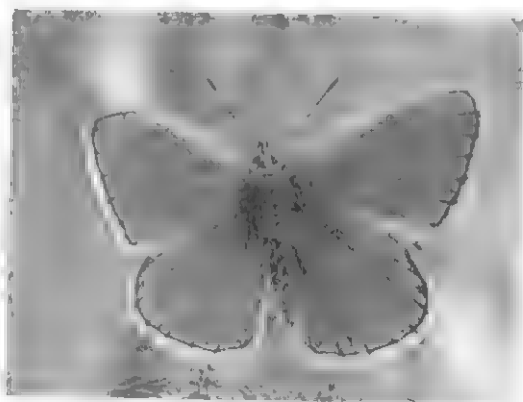

(۱۸) پەپوولە (الفراش - Butterfly)

خوای میهرەبان دەفەر مۆیت: ﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ﴾ القارعة/ ۴. واتە: ئەو پۆژە خەلکی وەکو پەپوولە ی سەرگەردان پەرش و بلاودەبنەو.

پەپوولە ژمارەیهک هیلکە دادەنێت کە کرمۆکە ی لێ دەردەچیت و خۆراکی لەسەر گەلای درەخت دەبێت پاشان بە قوئاغی قوواخەدا تێپەردەبێت و تێیدا دەمینیتهوێتە تا گەشەکردنی تەواو دەبێت و وەک پەپوولەیهکی کاملاً دیتەدەرەوێت... تەمەنی هەندێک پەپوولە لە هەفتەیهک تێپەرناکات و هەندیکیشیان بۆ ۱۸ مانگ درێژدەبێتەوێت. خۆراکی پەپوولە لەسەر گولاو و گۆل و دەنکەهەلەیه.

ژمارە ی ئەو هیلکانە ی پەپوولە لە هەر جاریکدا دایان دەنێت ۴۵۰-۵۰۰ هیلکە یه، بۆ پارێزگاری لێیان بەهۆی ماددەیهکی پایه‌ئیی لکینه‌ره‌وه پیکیانەوێت دەبەستیت، به‌وه‌ش به‌ملاولاد

بلاونا بنه‌وه. لەدوای دەرچوونی ئەم کرمۆکانە بەهۆی ئەو پایه‌لانی خۆی دەریان دەدەن خۆیان بە لقوپی درەختیکی گونجاوێت دەلکێنن

لە پېناو گەشە کردنیدا دەردراوی پایەلێ دەردەکات بۆ چنیینی قۆزاخە کە،
 ھەموو ئەم کارانەش لە ماوەی ۳-۴ پۆژدا ئەنجام دەدرێن.

لەم ماوەیەدا ھەزاران جار ئەو پایەلە بە دەوری خۆیدا دەگێرێت،
 لە ئەنجامدا نزیکەی ۹۰۰-۱۵۰۰ مەتر پایەل بەرھەم دێت، دواي ئەوەی لەم
 کارە تەواو دەبێت بەبێ وەستان دەست بە کاری خۆگۆڕین دەکات لە
 کرمێکی ناو قۆزاخەو ە بۆ مێروویەکی کامل (پەپوولە).

ئەگەر بە وردی تەماشای بالی پەپوولە بکەین ھاوتایی و (تناظر) یکی
 پوون دەبینین لە شێوەکانی و خال و ئەو پەنگەي دەپرازینی تەو، بەراستی
 بالەکانی پەپوولە وەک تابلۆیەکی جوان و قەشەنگ خولقی نراون. ھەر
 بالیکیان کتومت لە بالەکەي تر دەچیت.

(۱۹) فیل (الفیل - Elephant)

خوای گه و ره ده فه رمویت: **أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۝**
 الفیل/۱. واته: ئایا نه تبینی (ئهی پیغه مبه ر (ﷺ)) په و ره دگارت چی به
 خاوه ن فیه کان کرد؟!

جگه له نه مه نگ فیل به گه و ره ترین ئاژه له شیرده ره کان ده ژمی دریت،
 بویه گه و ره ترین ئاژه لی وشکایی (زیندوو) .

به رزی گه و ره ترین جوری فیل ده گاته سی مه تر و نیو (له زه وییه وه تا
 شانه کانی) و کیشی ۸ ته ن و ناوه ندی ته مه نی ۶۰-۷۰ سال ده بیت. پیستی
 زیره و مووی پیوه نییه. په له کانی فیل لووله کی گه و ره ن و وه ک پایه
 وه هان و پتیه کانی کورتن و پینج په نجه یان هیه .

فيل خورتوميكى دريژى ھەيە كە برىتتيە لە دريژبووھەى لوت لەگەل
لئوى سەرەوھ، بەكاريدەھيئيت بۆ كۆكردنەوھى خۆراك و ھەلمزىنى ئاۋ، جا
ئەو ئاۋە بەرەو دەمى دەبات ياخود بە مەبەستى خۆ فينككردنەوھ بەرەو
لەشى دەپيژيئيت، ھەرۈھەا ھەواى پى بۆن دەكات و بەھۆيەوھ ھەست بە
بوونى ئاژەلانى تر دەكات.

دو شيفرەى گەرەى ھەيە و ھەر ئەوھش ھۆكارى نەمان و
بنەبېوونيانە، چونكە سەرچاۋەى سەرەكى (عاج)ن. دريژى شيفرەى فيلى
ئەفرىقى ۷-۸ پيئە و كيشەكەى ۹ كىلوگرامە. گوييەكانى فيل ۈك پانكە
كاردەكەن بۆ خۆشكردنى ھەواى دەورى لەشى. دەكرىت پلەى گەرمى
لەشى بە ئەندازەى ۹ پلەى سەدى بەھۆى زۆرى مولولولەى خويىن لە
لەشيدا دابەزىئيت و بەوھش گواستەوھى گەرمى بۆ ھەواى دەوروبەرى
ئاسان دەكات.

چاۋەكانى فيل بچوك و دوور لەيەكتەن، بەجۆريك كە دەتوانىت
بەگۆشەيەكى كراۋە ببينىت.

فيلەكان بەكۆمەل دەژين. بۆ بەدەستەينانى خۆراكى تەواۋ و پىويست
دوور دەپۆن. فيل ۵۰٪ى كيشى خۆى خۆراك دەخوات و ۱۸۰ ليتر ئاۋ لە
پۆژيكتدا دەخواتەوھ و بەيەكجار بە خورتومەكەى ۹ ليتر ئاۋ ھەلدەلوشىت.

(٢٠) مەيمون (القرد - Monkey)

خوای مەزن دەفەر مۆیت: * وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ * البقرة/٦٥. واتە: "بێگومان زانیوتانە و ئاگا دارن چیمان بە سەر ئەوانەدا هێنا کە پۆژانی شەممان دەست درێژیان دەکرد و لە سنوور دەرجوو بوون، (لە بەر ئەوە) پیمان وتن و (بپارماندا) کە بێنە مەیمونی دوورخراوە (لە پرەحمەتی خوا).

بپار بوو جوله کە کانی شارە کە ی قەراغ دەریا (ئیلیه)، پۆژانی شەممان بۆ خواپەرستی تەرخان بکەن و پراوە ماسی نە کەن، دیارە ماسییەکانیش هەستیان بەوە کردووە، بۆیە لەو پۆژەدا خۆیان نواندووە، جوله کە کانی بیریان لە تەگبیر و فیلێک کردووە، ئەویش بەوەی لە پۆژی هەینیدا داو و تۆریان بۆ بنێنەوێ تا لە شەمەدا تێی بکەن، پۆژی یەك شەممان چی کەوتۆتە داو و تۆرە کە ئەوە دەریبەنن، ئەمەش سەرپێچی فەرمانە کە بوو،

بۆیە خوای گەورە ئەو بپارە ی بە سەردا دان."

مەیمونەکان دووجۆرن:
مەیمونی جیهانی نوێ و
مەیمونی جیهانی کۆن کە لە
ناوچە گەرمەکاندا دەژین لە
ئەفریقا و هیند و ئاسیا.
مەیمونی جیهانی نوێ لوتیکی
پان و کونە لوتەکانیشی

فراوانن.

لە جۆرەكانى مەيمون ۋەك گۆرۈلا و ئۆرانج و شەمپانزى و جابون. گۆرۈلا لە ئەفرىقاي ئىستوائى دەژى، كېشى قورسە و قەبارەشى گەۋرەيە و كلكى نىيە. پىگەيشتوويەك لەم ئاژەلە درېژى دەگاتە دوو مەتر و نىو و كېشى ۲۲۵ كىلوگرام... ئۆرانج لانەى خۆى لەسەر درەختى دارستانەكانى ھىلى بەكسانى زەۋى لە (بۆرنىو) دروستدەكات. شەمپانزى لە خۆرئاۋاي ئەفرىقا و ئەفرىقاي ئىستوائى دەژى. جامبۇن بچوكتىن جۆرەكانى مەيمونە كە لە خۆرھەلاتى ئاسيا دەژى.

شەمپانزى بە ئاوبانگتىن جۆرەكانى مەيمونە، سەرەپاي ئەۋەى بە درەختەكاندا ھەلدەزنىت و لە لانەيەكى سادەى پىكھاتوو لە گەلا و لقى درەختەكاندا دەخەۋىت، بەلام زۆرىەى كاتى ژيانى لەسەر زەۋى بەرپىدەكات.

مەيمونە گەۋرەكان بە درەختەكاندا ھەلدەگەپىن تاكو گەلا و بەروبوومەكانيان ۋەك خۆراك بەكاربىتن. مەيمونى بچوكىش جولەى زۆرتەرە، دوو دەست و باسكى درېژى ھەيە بە ھۆيانەۋە دەجولت و بەنىو درەختەكاندا بازەدەت، كلكىشى ۋەك پەلىكى تر بەكاردەھىنىت. پىلۋى خوارەۋەى مەيمون بىژانگى ھەيە كە لە ئاژەلانى تردا ۋەھا نىيە.

مەيمون خىرا تىدەگات و تواناي لاساىكرنەۋەى ھەيە، ھەستى بىنىن لە مەيموندا بە ھىزە و لەپىشەۋەى ھەستەكانى تردايە. لە دوورىيە زۆرەكانەۋە دەبىنىت و دەتوانىت پىگەيشتوويى مېۋەكانى پى جىياكتەۋە.

مەيمون ۱-۱۲ جار دەزىت و بىچوۋىشى ۋەك مەرۋە لە سكىدا ھەلدەگىت.

(۲۱) شیر (القصوره - Lion)

خوای گه وره ده فەرمویت: ﴿فَرَزْتُ مِنْ قُصُورٍ ۝ الْمَدَنُ ۝۱۱﴾ واتە: له دهستی شیر هەڵدێن.

(قصوره) به زمانی حەبەشی واتە شیر. له ئەسیوبیا و دەوروبەری هەیه وەک سۆمال و سودان و گینیا. شیر له ناوچه گژوگیاپیەکاندا دەمێنێتەوه و ژمارەیهکی کەمیشی له هیندی خۆره‌لاتی خۆرئاواش هەن. پیغه‌مبەر (ﷺ) له فەرمووده‌یه‌کدا که نیمامی بوخاری گێڕاویه‌تی‌ه‌وه ده‌فه‌رمویت: (له گول رابکه‌ن (هەلێن) وەک هەلاتنتان له شیر). گول ئەو‌کە‌سه‌یه‌ که نه‌خۆشی گول (Leprosy) هەبێت.

شیر له خێزانی پشیلە گه‌وره‌کان (Feline) ده‌ژمێردرێت. له‌شی گه‌وره‌یه، درێژی له‌شی شیریکی ته‌واو پێگه‌یشتوو له‌ لوتیه‌وه بۆ کۆتایی کلکی ۹ پێیه‌ واتە ۳مه‌تر. ئەم ئاژە‌له‌ یال و قژیکی په‌نگ خۆلی یان په‌شی هەیه‌ به‌ده‌وری گه‌ردنیدا، په‌نگه‌ بگاته‌ سکی، به‌لام ده‌له‌شیر ئەو یال و قژه‌ تایبه‌تییه‌ی نییه‌.

به‌هۆی ئازابه‌تی و به‌هیزییه‌وه شیر به "شای دارستان" ناوده‌برێت. شه‌وانه شیر بۆ راوکردنی نیچیر

دەردەچىت، ھىندەش بەھىزە دەتوانىت ئاژەلە گەورەكانىش (وەك گامىش و گا) بكوژىت، بەلام تەمبەلە و نايەويت زۆر خۆي ھىلاك بكات، بۆيە بە راوکردنى مەرپان گویدرێژى كۆي قەناعەت دەكات. شىر لە نىچىرى ئاژەلانى دى ناخوات، كە تىرى لە نىچىرەكەي خۆيشى خوارد بەجىدەھىلىت و ئىتر ناگەپتەوھ بۆي. شای دارستان لە سەرچەم ئاژەلە درندە و پاوكەرەكانى تر زياتر لەسەر برسىتى و تىنويى ئارامگرى ھەيە.

شىر ۱۸ بۆ ۲۰ كاترۆمىر دەنويىت و پۆزانە ۸ كىلۆمەتر پى دەكات، لەكاتى برسىتىدا لەوانەيە ۲۴ كىلۆمەتر بەدووى نىچىردا بىروات و بگەپىت.

ھەر پەوھ شىرىك ناوچەيەكى تايبەتى ھەيە و بەبۆنەكەي جىادەكرىتەوھ كە بەناوچە ديارىكراوھكەيدا بلاويدەكاتەوھ و بۆ دوورى نىكەي ۶۰-۶۰ كىلۆمەتر بلاودەبىتەوھ، بەتايبەت ئەگەر نىچىر دەگمەن بوو.

(۲۲) ئەسپیی (القمل-Lice)

خوای گەورە دەفەر مویت: ۰ فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ
وَالَصَّفَادَ وَالْذَّمَّ ؕ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿۱۳۳﴾
واتە: ئیمەش بە لای لافاو و کوللە و ئەسپیی و بۆق و خوینمان بو ناردن
(بە دەست هەر یەکێک لەو بە لایانەو و ماوە یەک دە تلانەو و گیریان
دەخوارد) کەچی هەر خویان بە زل و گەورە دەزانی، تا بلیی نەتەو یەکی
تاوانبار و تاوانکاریبون.

ئەسپیی لە مشەخۆرە تایبەتمەندەکانە، واتە هەموو ئاژەل یان مەرووفیک
و هەک یەک توش دەکەن. تەنانەت تایبەتمەندی جیگایشی هەیە، ئەسپیی
سەر و هەک ئەسپیی دامینی سەک نییە.

ئەم زیندەوەرە لە مشەخۆرە هەمیشەییەکانە (سورپی ژیانی بە هۆکاری
ژینگەیی یان کاتی ناوەستتیت) ... کویرە و
پێیەکانی چرنوکردن، ئەسپیی شیردەرەکان
یەک چرنوکی هەیە و سەری بچوکه و دەمیکی
ناشکرای هەیە و لە جووری مژەرە، ئەم
زیندەوەرە هۆکاری کەم خوینی دەبێت
(ئەگەر توشبوونەکە بە توندی بوو).

ئەسپیی بەلەندە دوو چرنوکی بچوک و
سەریکی گەورەیان هەیە و کورتتریشن.
هەردوو جوورەکە هەر پێست خراپ و بریندار
دەکەن.

هەزاران جۆر ئەسپى ھەيە و ھەندىك جۆريان نەخۆشى (وہك پىكتسيا و بوريليا) بۆ مرقۇ و ئاژەلان دەگويزنەوہ. ئەسپى خويىنى ئاژەلان دەمزىت و بۆ ھىلكە دانان پىست كوندەكات. ھەندىك جۆرى ئەسپى مشەخۆرييان لەسەر كۆنەندامى ھەناسەدانە ھەر لە لوتەوہ تا سىيەكان.

ئەم مشەخۆرە لە ژىنگەى جياوازدا دەژى، ھەندىكيان لە خۆل و خاكدا لەنيو گژوگيا و گەلا وەريوہ كاندا، ھەندىكىشييان لە ئاودا، جۆرىكى دىكەش ھەن لەسەر لەشى ئاژەلانى تر دەژىن.

باشترىن چارەسەرى ئەسپى سەرى مرقۇ كە ديسانەوہ لە پىنمايىەكانى پىغەمبەرى خوايە لا بردنى مووى سەرە.

خوای گەورە مۆلەتى بەو كەسانە داوہ كە ئازارى سەريان ھەيە وەك ئەوہى بەھوى ئەسپتوہ بىت، بە لا بردنى مووى سەريان لە ھەج و عومرەدا. وەك دەفەرمويت: ﴿وَاتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ

الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ، فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ، فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ مِّن تَمَنَعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعًا إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْكُمْ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

البقرة/۱۹۶.

(۲۳) سەگ (الکلب - Dog)

خوای گەورە دەفەر مویت: ۵ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَنُكَلِّمَهُ أَهْلَهُ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَهُ هَوْنَهُ فَشَلَّ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ۵ الأعراف/ ۱۷۶. واتە: خۆ ئەگەر بمانویستایە بەو ھۆکارانە بەر زمان دەکردەو، بەلام ئەو خۆی چەسپان بە زەوپیەو و (دەستی کرد بە دونیا پەرستی و) شوینی ئاژەزووەکانی کەوت. نمونە ی (ئەو جۆرە کەسانە) وەکو سەگ وایە ئەگەر دەری بکەیت و بپاھەلشاخیی ھەناسە پرکییەتی، یا وازی لێبێنیت ھەر لە ھەناسە پرکیی ناگەوێت، ئەمە نمونە ی ئەو کەسانە یە کە ئایەتەکانی نێمە بە درۆ دەخەنەو، ئەم جۆرە بەسەرھاتانە بگێرەرەو بەلکو (داچڵەکی و) بیربکەنەو.

دەم دەرھێنان و شوپوونەو ی زمانی سەگ ئاسایی و تەندروستیە، چونکە بەو کارە پارێزگاری لە پرکخستنی پلە ی گەرمی لەشی و پەستان دەکات، ھەلماندنیش ھەر لە پێی زمانیەو پوودەدات و بەو ش بە دەستھێنانی فێنکی و فێنکبوونەو

بە ديدیت.

پەيوەستتییەك لە نێوان ھەستی بۆنکردن و ھەستی چەشتندا ھەيە، لەبەرئەو ھەمانی بە دیاردەخات بە ھۆی چلێسی و بۆنکردنی نێچیرەكەيەو. بێنراو ھەگ بە ھۆی ھەستی بۆنکردنەو ترشە ناوەكییەكانی ئارەقی شۆینەواری پێیەكانی ئەو ھەي بە داویدا دەگەریت و بەو پەری وردییەو شیدەكاتەو.

پێنمای پێغەمبەر (ﷺ) ھەيە بۆئەو ھەي كاتێك ھەگ دەمی لە دەفرێك وەر دەدات ھەوت جاران بە ئاو بشۆریت و جاری ھەشتەمیش بە خۆل بیت، چونكە ھەگ لە خۆگرتێكی گەرە ھايرۆس و مشەخۆرەكانە. ئەو زیندەوەرە وردانەش لە لێكەكەيدان (وەك مەيمونەكان)، پيسوچەپەلی و ميكروبى نۆرى پێو دەلكیت و دەگرتیت چونكە مردوو و پيسى دەخوات، باسكردنی خۆل و گلێش لە لایەن پێغەمبەرى خوداوە (ﷺ) بە مەبەستی پاكژكردنەو (تعقيم) يە.

ھەگ شەويلگەي دريژ و كەلبەي تيزی ھەيە بۆ پەرتكردنی گوشت و ٤٢ ددانیشی ھەيە. لەشی بەھيزە و پێیەكانی دريژن و ئامادەي پويشتنی خيران. ئەم ئاژەلە ھەستی بۆنکردنی بەھيزە، ھەريۆيە بەكار دەھيتریت بۆ پاو و ئاشكراکردن و دۆزینەو ھەي ماددە ھۆشبەرەكان. گوشەي بينينی تەسكە بەجۆرێك كە دەتوانیت لەدوورەو ببينیت، ناتوانیت پەنگەكان لەيەكتر جيا بكاتەو چونكە پەنگ كۆيرى ھەيە. ھەستی بيستن لای ھەگ دەگاتە لەرەلەري ٧٠ ھەزار بۆ ١٠٠ ھەزار (مروۋ لەرەلەري نێوان ٢٠ تا ٢٠ ھەزار ھيترتەز دەبيستت). خەلك ھەگ بۆ پاس كردنی مال و مەرومالاتيان لە دز و گورگ پادەگرن.

پئویسته سه‌رنجی ئه‌و خاله بده‌ین که ته‌نها پاوی سه‌گی پاهینراو
 حه‌لاله. ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ
 الْجَوَارِحِ مُكَلِّينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ
 عَلَيْهِ وَانْقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ العانده/ ۴. واته: پرسیارتان لی‌ده‌که‌ن
 چی حه‌لاله بۆیان؟ پئیان بلی: هه‌رجی خۆراکی چاک و پاکه بۆتان حه‌لاله،
 ئه‌وه‌ش که بالنده و تانجی شکاری بۆتان پراوده‌که‌ن و فیرتان کردوون، ده
 بخۆن له‌وه‌ی که بۆتان ده‌گرن و ناوی خوای لی‌ بینن کاتیک که به‌ره‌لای
 ده‌که‌ن، و کاتیک که لی‌ ده‌خۆن، هه‌ر له‌خوایش بترسن و پاریزکارین (ئهی
 پراوچییه‌کان)، به‌راستی خوا به‌خیرایی لی‌پرسینه‌وه ئه‌نجام ده‌دات.

(٢٤) هەنگ (النحل - Bees)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّعْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ اللَّبَالِ يَوْمًا
وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا
يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَنُهُ، فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ

يَنْفَكُرُونَ ﴿النحل/ ٦٨-٦٩. واتە: پەرەردگاری تۆ (ئەو مڕۆف) نیکا و
ئیلھامی کردوو بۆ هەنگ کە جیگا بۆ خۆی لە کون و کەلێنی چیاکاندا
سازیکات، هەرەها لە کە لە بەری درەختەکان و لەو شوینانەش کە مڕۆف
بۆی نامادە دەکات... پاشان (فیرمان کردوو کە) لە هەموو بەروبوم و
(شیلە ی گولان و شتی بەسوود) بخوات، پێمان راگەیانددوو، ئەو
نەخشانەی کە پەرەردگارت بۆی کێشاوی بە ملکە چیبەو ئەنجامی بدە،
جا لە ناو سکی ئەو هەنگانەو شلە یەکی پەنگ جیاواز دیتە دەرەو کە
شیفایە بۆ (زۆر نەخۆشی) خەلکی. بەپاستی ئا لە مەشدا بەلگە و نیشانەی
بەھێزە یە بۆ کەسانێک کە بیربکەنەو.

بروانە نایەتە کە کە لە بارە ی شوینگە ی هەنگەو دەدویت: شاخ و
درەخت و ئەو جیگایانە ی مڕۆف خۆی بۆی سازدەکات... پاشان دەفەر مویت
(ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ)، هەنگ ئەو سیفەتە ی لە سەر جەم میرووەکانی تر
جیاوازی بەو ی لە هەموو بەروبومەکان دەخوات (ترش و شیرین) نەک
تەنھا یە ک جۆر بەروبوم. هەموو ئەو شە ی بۆ بەرھە مەینانی هەنگوینی
شیرینە.

(فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ) گوتارە کە لیژەدا ئاراستە ی مێیەکانە ئەویش

ھەنگە ئىشكەرەكانن بەو سىفەتەى ئەوان گوللاو كۆدەكەنەو و ھەنگوین دروستدەكەن.

سەلمىتراوھ كە پىگايەكى ديارىكراو ھەيە سەرجم ئىشكەرەكانى پىدا دەپۆن، ئەوئىش ئەوھەيە كە پىدەگوتريت (سُبُل رَيْك). تەنانەت سەمايەكى تايبەتەى ھەنگەكان ھەيە بۆ لىك تىگەيشتىيان (جا لەبارەى بوونى شوئىنى گونجاو بىت يان بوونى ئەگەرى مەترسى).

(ئايادەزانىت يەك كىلوگرام ھەنگوین پىويسىتى بە ھەول و كۆششى ۱۵ ھەزار كاتزىمىرى كارى يەكبينەى ھەنگ ھەيە (واتە سالىك و پىنج مانگ)؟ بۆئەوھى دوورى ۲۲۵ كىلومەتر دەپىت لەو نەخشەيەى خوا بۆى كىشاوھ، بەلام ئەم كۆششە كۆمەلگاي ھەنگ بەھاوكارى و بەبى ماندوبوون پىكەوھ پىي ھەلەستەن. بۆيە خواى گەورە وشەى (دُللَا) بەكاردىنەت،

واتە فەرمانپىكراو و پامكراو بۆ ئەم موقوفەى پىزىمان لىگرتووھ، تۆئىش (ئەى ھەنگ!) شەرابىكى پەنگ و جۆر جىاوازى بۆ دروستبەكە. ھەنگ ۷۰۰ پەگەزى ھەيە كە ۲۰ ھەزار جۆر دەگرتەوھ.

درىژى گەورەترىن جۆرى ھەنگ ۴ سانتىمەترە و بچوكترىنشىيان ۲ مىلى مەترە، تىكراى درىژى ھەنگى بەرھەمەئىنى ھەنگوین ۲ سانتىمەترە.

ھەنگ مېروويەكى بالدارە و لە كۆمەل و پورەدا دەژى و تەنيا دايكىكى ھەيە ئەوئىش شاژنە كە دوو سال يان سى سال دەمىنەتەوھ و ھەزاران ھىلكە (گەرا) لەنىو خانە مۆمىيەكاندا دادەنەت كە ئىشكەرەكان

دروستىدەكەن. ژمارەيەكى كەم نېرە ھەن كە شازن بەر لە دانانى ھىلكە دەپپىتئىت و پاشان دەمرىت.

لە گەراكانەوہ كرمۆكەي بچوك دەردەچن و ھەنگە ئىشكەرەكان چاودىرييان دەكەن و خۆراكيان پىدەدەن تا گەرە دەبن. ھەنگ چىزوى ھەيە كە بۆ بەرگريگردن لە خانەكەي (پورەكەي) بەكارىدىتئىت. ئەندامى پىوہدان لە چىزوو و دەردراويك پىكدىت كە لە كۆتايى سكى ھەنگەكەدايە و لەكاتى ھىرشكردن بۆ سەر ھەر بوونەوہرىكى ھىرش بۆكراودا پىوہدەدات و ژارىكىشى لەگەلدايە كە پزىنىكى تايبەت دەرىدەدات. ئەم زىندەوہرە دەتوانىت تىشكى سەرۋوہنەوشەيى بىبىت كە مرۆفە تواناي بىبىنى نىيە.

ھەنگوين زۆر جۆرى ھەيە و بەپىي ئەو ناوچەيەي لىي كۆدەكرىتەوہ و ۋەرزى كۆكردنەوہكە دەگۆرپىت، باشتىر جۆرى ئەوہيە كە لە بەھاردا كۆدەكرىتەوہ. ھەنگوين پىكدىت لە ۲۰٪ ئاو و ۷۹،۵٪ كاربۆھىدرات و ۰،۰۴٪ ھىتامىن B2 و ۰،۴٪ ترشى سترىك و كالىسىۆم و مس.

سوودە تەندروستىيەكانى ھەنگوين ئىجگار زۆرن، كەمىك لەوانە: چالاككارە، ئارەزووى خواردن زىاد دەكات، چارەسەرە بۆ نەخۆشى جگەر و يارمەتى لاىردن و نەھىشتنى ژار دەدات. ھەنگوين بۆ چارەسەرى سوتاوى و قلىشېردنەكان بەكاردىت و نەرمكارى پىستە و لە قلىشان دەپپارىزىت. ئەمانە و چەندىن و چەندىن سوودى تەندروستى تر.

بۆ زانىنى بەھا و سوودى گەرەي تەندروستى ھەنگوين ھىندە بەسە كە خۋاي گەرە دەربارەي دەفەرموىت: ﴿فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ﴾.

(۲۵) میرووله (النمل - Ants)

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿حَتَّىٰ إِذَا اتَوْا عَلَىٰ وَادٍ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَأْكُلُهَا
النَّمْلُ أَدْخُلُوا مَسَكِنَكُم لَّا يَحْطَمَنَّكُمْ سُلَيْمَنُ وَجُودُهُ وَهُوَ لَا يَشْعُرُونَ﴾

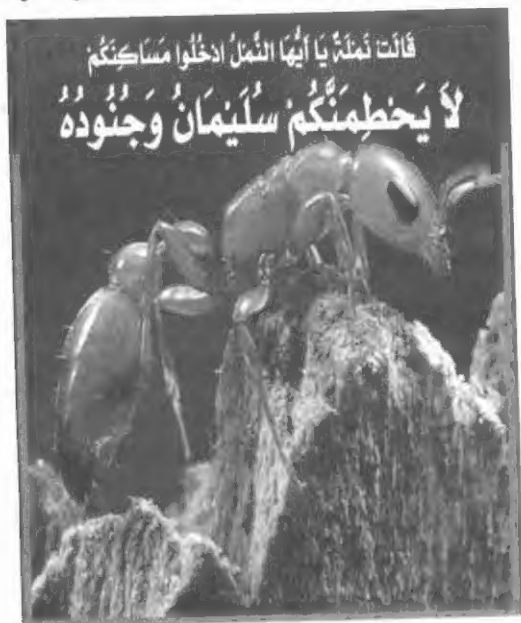
النمل/۱۸. واته: هه تا گه یشتنه دۆلی میرووله، میرووله میچکه یه ک (هاواری
کرد و) وتی: نه های میرووله یه بچنه مال و کون و که له به ره کانتانه وه
نه وه کو سوله یمان و سه ربارانی پیشیلتان بکن و هه ستان پینه کهن.

ناه ته که ده فهرمویت میرووله له دۆله کانداه دژی. ده فهرمویت:
میرووله که (النملة) (که نامارزه به بۆ زورینه ی په گه زی میرووله که
مییه کانن، نیشکهرن و ده نکۆله کان کۆده که نه وه)، گوتویه تی: برۆنه
ژووره وه بۆ شوین و مه نزلگه کانتان تا کو نه مرن به تیکشکان (واته
نه شکین) له ژیر پیی سوله یمان پیغه مبه ر (سه لامی خوای لیبت) و
سه ربارزه کانیدا. نه م گوتیه ی به نه ده به وه ده لیت و بیانوو یان بۆ
دینیتیه وه: ﴿وَهُوَ لَا يَشْعُرُونَ﴾ واته په عیه تیکی گوپرایه ل بۆ سه روک و
حاکمه که ی.

رایه ک هه یه ده لیت ده سه واژه ی (لَا يَحْطَمَنَّكُمْ) لیره دا به لگه یه له سه ر
سروشتی جومگه یی له شی میرووله (Arthropods) که پیوستی به
تیکشکان (تحطیم) هه یه، چونکه جه سه تی دهره کی له ماده ده یه کی په قی
وه ک شووشه پیکه اتوو که پییده لئین (کیتین - Chitin) ... نه م ماده ده یه
له پیکه اتنیدا هاوشیوه ی ماده ی پیکه اته ی شاخی نازده لان و سم و

نېنۆكە. ھەر ھە ئاشكرا كراوھ چاوی مېروولە سروشتيكي كريستالي ھەيە
و ھەك شووشە بە ئاساني ناشكيت، بە لكو پيويستي بە تيكشكاندن ھەيە.
لە ھاويندا ھەو و پوژ مېروولە كاردەكەن بۆ كۆكردنەو ھەي بەرھەم و
دانەوئە و پيداويستي خويان و بۆ و ھەرزى زستان خەزنى دەكەن... ھيچكام
لەو دەنكۆلە گەنم و جۆ و بەر ھەو ھەي كۆيدەكەنەو ھە لە لائەكە ياندا گەشە
ناكەن، چونكە دەنكۆلە كان دەكەن بە دوو لە تەو ھە، ئەگەر ھە ھە نەكەن قەد
و پەگى ئەو تۆو دەنكۆلە گەورە دەبن و مال و لائەكە يان خاپور و ويران
دەكەن.

ئەگەر مېروولە ھەستي بە شيدار ھەوونى دەنكۆلە گەنمەكان كرد،

دەيانباتە ھەر ھەو ھە و لەبەر
ھە تاودا ھە لئان دەخات
بۆ ھەو ھە و شك بېنەو ھە.
مېروولە تاكە زیندەو ھەر
بتوانیت لە كیشى خوی
زیاتر ھە لېگريت.

(۲۶) پەپوو (الهدد - Hoopoe)

خوای گەورە لەسەر زمانی سولهیمان پیغەمبەر (سەلامی خوای لیبیت) دەفەر مویت: ﴿وَتَقَعَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدَّ هَذَا أَمْ كَانَ مِنَ الْفَكَّائِينَ﴾ النمل/۲۰. واتە: (سولهیمان) گەوتە بەسەرکردنەوێ دەستەو تاقمی بالندەکان و وتی: ئەوێ بۆ من پەپوو نابینم، یاخود لیڤرە نییە و خۆی دزیووەتەو؟

پەپوو گەراپەوێ، خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ نَحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بَنِيَّ يَمِينٍ﴾ النمل/۲۲. واتە:

(سولهیمان) زۆر چاوەڕێی نەکرد، (پەپوو) پەیدا بوو، یەكسەر هات و نیشتهوێ (و) وتی: ئەوێ من پێم زانیوێ تۆ پێت نەزانیوێ، من لە (ولاتی) سەبەئەوێ هەواییکی راست و دروستم بۆ هیناوێت!!

عبداللهی کورپی عەباس
گوتوێتی کە (پەپوو) لەنیو زەویدا
دەبینی... لە ئایەتە کەشدا
دەبینین پەپووە کە لە شامەوێ بۆ
یەمەن سەفەری کردووە بەنیو
بیابانی حجازدا تادەگاتە بەنداوی

مەئرەب لە ولاتی سەبەئدا. ئەم بالەندەيە باشتەين پېنمايکارە بۆ گەران بەدوای ئاوی شیرين لە بیابان و زەویيە وشک و چۆلەکاندا.

(پەپوو) لە بالەندە ناسراوہکانە بە جوانییەکی، درێژی نزیکی ۳۰ سانتیمەترە و دەنوکیشی ۵ سانتیمەتر. کلاویکی ھەيە لە سەرەوہ پەشە. پەنگی پەپوو قاوہییەکی سورباوہ و پەری بالەکان ھیلداری سپی و پەشن، کلکی پەشە و تەختەکی سپییە.

ئەم بالەندەيە مێروو و کرمی زەوی دەخوات و لانەکی لە جیگای جیاواز لە کەلینی بەرد و قەدی درەختەکاندا بونیات دەنیت، بیناییەکی تیزی ھەيە

و خیرا دەفریت... ناسراوہ بەوہی زۆتر ترسنۆکە و ھەرکە ھەستی بە مەترسی کرد خۆی بە زەویدا دەکیشیت و ھەک مردوو خۆی پیشان دەدات تاکو مەترسییەکە نامینیت.

Do Shereef

سەرچاوه كان

۱. ته فسیری ئاسان، بورهان محمد أمين
۲. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، عبدالرحيم المارديني
۳. الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، محمد سامي محمد علي.
۴. حقائق العلم الحديث (۱-۱۰)، عبدالرحمن العصافي.
۵. الإعجاز العلمي في القرآن، السيد الجميلي.
۶. موسوعة الإعجاز القرآني في العلوم و الطب و الفلك، د.نادية طيارة.
۷. مجلة الإعجاز العلمي، عدد (۳، ۴)
۸. الحيوانات في القرآن الكريم،